

II BESKRIVANDE DEL

II.1 KORTFATTAD HISTORISK BESKRIVNING

II.1.1 Socknen

Torslunda har tillsammans med Glömminge socken, Vickleby socken och delar av Resmo socken hört till Algutsrums härad. Första gången Torslunda socken nämns i skrift är 1320, då som Thorslundom. Socken har haft samma omfattning sedan medeltiden. De byar eller gårdar som från denna tid räknats till Torslunda socken är Arontorp, Björnhovda, Eriksöre, Kalkstad, Kråketorp, Kåtorp, Lenstad, Runsbäck, Skogsby, Torslunda, Tvetå och Tävelsrums. Byarna Kalkstad och Lenstad har rättsligt och administrativt hört till Hulterstads respektive Möckleby härad. Färjestaden omnämns som plats redan under medeltiden (år 1389), men var då ingen by och hade inga gårdar.

Socken har en nästan kvadratisk form, ungefär en mil bred, något kortare i nord-sydlig riktning. I väster sträcker sig socknen ner till Kalmarsund, i öster ungefär fram till mitten av Öland. Området har en varierad natur och uppvisar en provkarta på de flesta av Ölands landskapstyper. Öster om landborgen, som löper i nord-sydlig riktning, ligger i den södra delen av socknen Stora Alvaret. I norr möter Alvaret Mittlandsskogen. Väster om landborgen sträcker sig bördiga åkermarker.

Inom Torslunda socken finns två områden som valts ut som riksintressen för kulturmiljövården. Det är dels byn Eriksöre, dels ett område som omfattar både Kalkstad och Lenstad. Eriksöre har uppmärksammats som en radby i ett för sydvästra Öland typiskt släntläge. Här finns också ett förhistoriskt gravfält med mellanliggande högar och domarringar. Kalkstad och Lenstad beskrivs som radbyar på gränsen mellan alvarmark i söder och gården i norr. Intill byarna finns husgrunder och system av stensträngar från äldre järnålder, samt gravfält från järnåldern. Norr om Lenstad ligger Lenstad borg.

Det mest uppmärksammade enskilda arkeologiska fynd som gjorts inom socknen är en guldhalskrage som dateras till 400-talet e. Kr. Kragen hittades 1860 i Färjestaden.

Byn Torslunda ligger i socknens centrum vid den gamla landsvägen, nuvarande väg 136, som löper från norr till söder på Öland.

Socknens kyrka ligger i Torslunda. I Färjestaden uppfördes 1976 Nådens kapell.

II.1.2 Kyrkomiljön

Torslunda kyrka och dess båda kyrkogårdar ligger på västra sidan om landsvägen, väg 136. Kyrkan är placerad ungefär mitt på den gamla kyrkogården. En smalare väg löper runt gamla kyrkogården. Vägen är enkelriktad. Infart från 136:an sker söder om gamla kyrkogården. I norr gränsar vägen mot den nya och större kyrkogården, anlagd 1968.

Torslundas prästgård ligger väster om kyrkan och kyrkogården. Prästgårdens huvudbyggnad är i sitt nuvarande utförande från 1840. Den är uppförd av trä i en våning, med inredd vind. (Bild 4-5.) Taket är brutet och klätt med rött lertegel. Byggnaden är placerad i nord-sydlig riktning, med entrén vänd mot öster. Entrén nås via en stenlagd gång från vägen väster om gamla kyrkogården. Huvudbyggnaden flankeras av två vitputsade stenbyggnader från 1830. (Bild 6-12). Dessa stäcker sig i öst-västlig riktning. Flyglarna har liksom huvudbyggnaden brutna tegelklädda tak. Den södra flygeln inrymmer magasin och garage. Norra flygeln har varit arrendatorsbostad, men inreddes 1934 till församlingshem. Den har därefter byggts till i två etapper.

Prästgården har en stor anlagd trädgård. I trädgårdens södra och sydvästra del växer fruktträd, mot väster bland annat två stora valnötsträd. Öster om huvudbyggnaden finns flera lönnar.

Hur prästgårdens byggnadsmiljö såg ut före nybyggnadsperioden 1830-1840 går att utläsa av en karta från 1797 visande ”Torslunda prästgårds enskille ägor”. (Bild 2.)

På en teckning från omkring 1819 visande Torslunda kyrka från söder syns ett flertal stråtaksklädda skiftesverkslador sydväst om kyrkogården. Av ett flygfotografi från 1930-talet framgår att det även senare uppförts ekonomibyggnader i detta område av prästgårdens marker. (Bild 3.) Ett flertal av ladugårdarna revs under 1960-talet för att ge plats åt parkering. Den parkeringsyta som tillskapades avgränsas idag mot söder av en kvarvarande ladugård. (Bild 13) Ladugården är uppförd i skiftesverksteknik. Den har rödfärgade väggar och vasstak.

Ladugården hör till det löneboställe som ligger söder om gamla kyrkogården. (Bild 14.) Löneboställets nuvarande huvudbyggnad, ett rödmålat 1½ plan högt trähus, är uppförd 1919.

Kyrkans bårhus ligger norr om den gamla kyrkogården, inne på den nya kyrkogårdens område. (Bild 15.) Byggnaden är orienterad i nord-sydlig riktning, och har en stor port i gaveln mot söder. Bårhuset är uppfört i två etapper. Den ursprungliga delen mot söder, byggd 1961, är ritad av arkitekten Gösta Gerdsjö. År 2000 förlängdes bårhuset mot norr. Mest omsorgsfullt utformad är södergaveln, med fasad av kalksten och port av ek. Mot övriga väderstreck är fasaderna putsade. Taket är belagt med rött lertegel.

Öster om landsvägen, mitt emot gamla kyrkogårdens sydöstra del, ligger kyrkans tidigare bårhus. (Bild 16.) Huset är uppfört i sten. Väggarna är putsade med inte avfärgade. Taket är belagt med enkupigt handslaget lertegel. Näst efter själva kyrkan är det gamla bårhuset troligen den äldsta kyrkliga byggnaden i Torslunda, äldre än prästgårdens flygelbyggnader från 1830. Placeringen intill vägen mot Kåtorp känns igen från den tidigare nämnda kartan från 1797.

Till kyrkomiljön kan även räknas Torslundas skola, även om denna ligger ett stycke norr om kyrkan. (Bild 17-18.) Skolbyggnaderna, som alla ligger på landsvägens östra sida, är uppförda i flera etapper. Den äldsta skolbyggnaden byggdes redan 1839. Huset är uppfört av sten i 1½ plan. Väggarna är pustade, taket brutet och tegelklätt. År 1885 byggdes ytterligare en skola, denna gång av trä. Byggnaden är uppförd i 1½ plan, med en stor frontespis mot norr. Benämningarna på de båda gamla skolbyggnaderna varierar något. Skolbyggnaden av sten kallas i litteraturen ofta just för ”Stenskolan”, medan träbyggnaden kallas ”Träskolan” eller ”Kyrkskolan”. Stenskolan är Ölands äldsta i bruk varande skolbyggnad. I anslutning till skolan finns också ett bostadshus i trä, byggt 1918 för skolans lärare, som då också var kyrkans kantor. Norr om skolområdet ligger Torslunda hembygdsgård. Byggnaden flyttades till platsen på 1850-talet för att användas som fattighus. Den har varit i Hembygdsföreningens ägo sedan 1946.

II.1.3 Kyrkobyggnaden

För en beskrivning av kyrkobyggnadens historia hänvisas i första hand till Otto Svennebring text Torslunda kyrka, utgiven 1976. En sammanställning av viktiga händelser ges nedan. Se även bild 19-25.

Årtal	Händelse	Källa
1100-tal	En liten sockenkyrka i sten byggdes. Kyrkan antas ha bestått av långhus och smalare kor med halvrund absid. Av denna kyrka återstår idag endast norrväggen och norrportalen.	Svennebring, s. 8-9.
Efter 1160-1170	Kyrkan försågs med östtorn, byggt på det ursprungliga koret.	Svennebring, s. 9-10.
1200-tal	Ett västtorn byggdes intill den ursprungliga västgaveln.	Svennebring, s. 10-11.

Början av 1300-talet	Kyrkan utvidgades åt öster genom tillbyggnad av ett större kor. I samband med tillbyggnaden antas kyrkan ha försetts med stenvälv och korportal. Korportalen och huvudportalen på södra långväggen utfördes med spetsbågiga portalomfattningar. Vid denna tid antas också sakristia ha byggts.	Svennebring, s. 11.
1595-1598	En tillbyggnad mot söder gjordes, kallad "nykyrka". Kyrkorummet försågs med bänkinredning.	Svennebring, s. 12-14.
1729	Västtornet revs. En redskapsbod antas ha byggts på nykyrkans västsida.	Svennebring, s.15.
1730-talet	Kyrkan fick sin första orgel, på fyra stämmor.	Svennebring, s. 26.
1748	Kyrkan fick sin andra orgel, på åtta stämmor.	Svennebring, s. 26.
1763-1765	Kyrkan fick nytt altarbord och ny altardisk.	Svennebring, s. 16-17.
1776	En genomgripande ombyggnad av kyrkan utfördes. Kyrkans planform förenklades. Man behöll norrväggen, båda gavlarna, nykyrkans södra mur och sakristian. Nykyrkans sydmur gavs samma längd som norrväggen. Östtornet revs och dess norrmur flyttades ut och byggdes i rak linje med kyrkans långsidesmur. Nykyrkans gavlar, redskapsboden och resterna av den ursprungliga sydväggen revs. Ett nytt innertak av trä byggdes. För ombyggnaden av kyrkan svarade mur- och byggmästaren Henrik Wermelin.	Svennebring, s. 17-18.
1785	Sakristian utvidgades, alternativt revs och återuppbyggdes något större.	Svennebring, s. 11.
1794	Kyrkan fick ny altarpåläggning, nytt altare, nytt altarskrank och ny predikstol.	Svennebring, s. 18.
1819	Det nuvarande tornet byggdes. Klockstapeln revs. En del av virket återanvändes till det nya tornet.	Svennebring, s. 25. ATA
1881	Det brutna innertaket av trä från 1776 byttes ut. Det nya innertaket, som också utfördes av trä, gavs tunnvalvd form. En gesims byggdes runt innertaketets kanter. Kyrkan målades om. Förgyllda partier förnyades. Kyrkan fick sin tredje orgel, på 18 stämmor och tre manualer. Troligen gjordes även vissa förändringar av orgelläktaren.	Svennebring, s. 25-26. ATA
1915	Kyrkans golv bröts upp och förnyades. Korgolvet höjdes 30 cm. Bänkarna byggdes om. De frigjordes från kyrkorummets långväggar. Bänkdörrarna bevarades. Nya dörrar sattes in mellan vapenhus och kyrkorum. Kompletterande invändig dörr vid sakristians utgång. Väggar sattes upp under läktartrapporna. Predikstolen reparerades. Altarpartiet höjdes. Två vapensköldar flyttades. Invändiga tak, murytor och inredning målades om. Det runda fönstret i östra gaveln över altaret fick färgat glas. Ritningar till kyrkans renovering upprättades av arkitekt Sven Rosman från Kalmar. Arbetet utfördes av byggmästare Arvidsson, Kalmar. Glaset till det runda fönstret utfördes av Stockholms Glasmåleri Neumann & Vogel.	Svennebring, s. 27. ATA
1926	Kyrkans exteriör renoverades. Lös puts höggs bort och förnyades. Alla utvändiga putsytor avfärgades med vit kalkfärg. Allt utvändigt trä målades om. Den medeltida norrportalen upptäcktes och frilades.	ATA

1951	Kyrkan målades om ut- och invändigt. Förslaget till invändig färgsättning upprättades av konservator S. Wahlgren. Förgyllda partier förnyades. Altarskåpet konserverades. En mässhake i svart sammet renoverades. Orgeln byggdes om och fick 24 stämmor. Tio av den gamla orgelns stämmor behölls. En kokseldad värmepanna installerades i pannrum under sakristian. ”Ledningar drogs till radiatorer i kyrkorummet. Elsystemet utökades. Betonggolvet från 1915 i vapenhuset byttes mot kalkstensplattor. Murarna sandblästrades utvändigt. Lanterninens takplåt byttes ut. Stådrännor och stuprör av koppar monterades. Fönstren byggdes om och försågs med tonat ”antikglas”. Träspröjsarna togs bort. Taklister, dörrar och fönster målades om.	ATA
1968	Kyrkans exteriör restaurerades. Utvändiga putsytor blästrades och målades/avfärgades. Nedre delen av väggarna frilades från puts. Lanterninväggarnas plåtinklädnad togs bort. Den ursprungliga panelen på lanterninen kläddes utvändigt med papp och tryckimpregnerad panel. Lanternintaket kläddes med kopparplåt. Tornluckorna av trä kläddes med koppar. Fönster och dörrar målades om. Åtgärdsförslag upprättades av arkitekt Gösta Gerdsjö, Kalmar.	ATA
1979	Kyrkans inre målades om. Utvändigt målades portar, dörrar, fönster och luckor. Trappan till huvudentrén lades om. Trappan kompletterades med en ramp för rullstolar. Ny högtalaranläggning och elektrisk klockringning installerades. Gamla elledningar byttes ut.	KLM top. arkiv.
1981	Orgeln byggdes om och renoverades av orgelfirma Johannes Künkel.	KLM top. arkiv.
1985	Riksantikvarieämbetet gav tillstånd att avkorta bakre bänkkvarteret, genom att avlägsna den näst sista bänkraden och flytta fram den sista ett steg.	KLM top. arkiv.
1986	Altarskåpet konserverades av konservator från Jönköpings Läns Museum.	KLM top. arkiv.
1992	Riksantikvarieämbetet gav tillstånd att utföra konserveringsarbeten på en mässhake i vit sidendamast.	KLM top. arkiv.
1993	Kyrkan renoverades utvändigt. Putsen på tornet förnyades. Alla utvändiga putsytor avfärgades. Alla träytor målades om. Befintliga takpannor justerades. Handlingar för åtgärderna upprättades av ing. Hans Carlsson vid Scandiakonsult Syd AB i Kalmar.	KLM top. arkiv.
2001	Altarskåp, altaruppsats, predikstol, orgelfasad, krucifix, två st. begravningsvapen och två st. nummertavlor konserverades av konservatorer från Jönköpings Läns Museum.	KLM top. arkiv.
2002	Utvändiga arbeten: En tillbyggnad i ett plan gjordes på tornets norrsida gjordes för att rymma samlingsrum, pentry och toalett. En ny öppning togs upp i tornets mur mot norr. Samtliga fönster och portar målades om ut- och invändigt. Takavvattningen sågs över och kompletterades. Justeringar genomfördes av mark- och trappnivåer utanför västingången, för att främja tillgängligheten för rörelsehindrade. Schaktning genomfördes	KLM top. arkiv.

	<p>för värme-, vatten-, spillvatten-, dagvatten- och elkablar.</p> <p>Invändiga arbeten:</p> <p>Putsytor i samtliga rum utom i kyrkorummet avfärgades med kalkfärg. I kyrkorummet användes Kalkfärg Våt. Samtliga tidigare målade snickerier målades med linoljefärg.</p> <p>Vapenhusets golvbjälklag revs och golvet sänktes till samma nivå som kyrkorummets. Golvet lades delvis om med ny kalksten, delvis med befintlig kalksten från 1951. Resta stenhällar i vapenhuset gavs ny placering inom samma rum. Yttre dörrpartiet mellan vapenhus och kyrkorum demonterades. Ett vindfång skapades innanför huvudentrén genom ett nytt rumshögt glasparti. Vapenhusets torntrappa intill norra muren revs. En ny trappa byggdes längs vapenhusets södra vägg.</p> <p>I långhus och kor bröts befintliga golv upp. Nytt kalkstensgolv lades på enhetlig nivå i hela utrymmet. Golvet i långhuset lades på en högre nivå än tidigare, vilket krävde att dörrar kapades i underkant. Den främsta bänkraden på båda sidor om mittgången togs bort. Andra och tredje raden byggdes om så att en halvcirkelform skapades mot koret.</p> <p>Tekniska installationer:</p> <p>Ny ventilationsanläggning installerades. Centraldammsugare installerades. Bergvärme installerades. Elektriska radiatorer i kyrkan ersattes med vattenburen värme via kulvert från församlingshemmet. Bänkvärmare, värme på läktaren och komplement i sakristian bibehölls elektriska. Vapenhuset och den nya tillbyggnaden försågs med golvvärme. Samtliga befintliga elinstallationer sågs över, kompletterades och moderniserades. Ny ljudanläggning installerades. Ny lucköppningsautomatik och automatisk klämtning installerades.</p> <p>Konservering:</p> <p>Altaruppsats och vissa lösa inventarier behandlades av konservator. Åtgärderna bestod huvudsakligen av rengöring och konsolidering.</p> <p>Arkitekter för om- och tillbyggnaden var Anders och Margit Westerlund, Borgholm. Generalentreprenör för arbetena var Mörebyggen AB, Kulebo, Torsås.</p>	
--	---	--

Uppgifterna om kyrkans tidiga byggnadshistoria, innan ombyggnaden 1776, skiljer sig något i olika källor. Enligt Ragnhild Boströms beskrivning av Toroslunda kyrkas utförande under medeltiden i boken *Det medeltida Sverige Öland* välvdes långhuset redan under 1200-talet. Vid samma tid skall långhuset ha fått en profan övervåning och de båda tornen byggts på med skyttevåningar. Bygget av ett nytt större kor daterar Boström till mitten av 1200-talet. Tillbyggnaden mot söder, ovan kallad nykyrkan, menar Boström uppfördes omkring 1300. Samma byggnadsdel dateras av Svennebring till åren 1595-1598. Om Boströms datering stämmer har kyrkans större portal mot söder aldrig flyttats utan sitter kvar i sitt ursprungliga läge.

Rivningen av kyrkans torn, som enligt Svennebring genomfördes 1729, uppges i boken Öland Landskapets kyrkor ha utförts redan 1706.

Den nuvarande sakristians ytterväggar ligger enligt anteckningar på en uppmätningsskiss från 1926 (KLM, top. arkiv) inte i förband med långhusväggen, vilket kan tyda på att sakristian helt byggdes om 1785.

II.1.4 Gamla och nya kyrkogården

De båda kyrkogårdarnas historia redovisas mer utförligt under punkt II.2.5 och II.2.6

Årtal	Händelse	Källa
1749	Kyrkogårdsmuren sågs över och lagades	Svennebring, s. 15.
1773	En ny klockstapel byggdes.	Svennebring, s. 17.
1819	Klockstapeln revs. En del av virket återanvändes till det nya tornet.	Svennebring, s. 25.
1961	Ett nytt bårhus invigdes, ritat av arkitekt Gösta Gerdsjö.	Torslunda pastoratsarkiv, OIb:1.
1968	En ny kyrkogård anlades norr om Norra Kyrkogatan. Ritningar till begravningsplats, kors av furu, vattenkar av kalksten och grind av ek upprättades av arkitekt Sven Boysen vid Kommunernas Konsultbyrå LBF i Kalmar.	Torslunda pastoratsarkiv, OIb:1.
1981	Församlingshemmets tillbyggnad invigdes. Arkitekt för tillbyggnaden var Ivar Petersson vid Byggkonsult BA Bengtson i Kalmar.	KLM top. arkiv. Torslunda II, s. 21.
1982	Länsstyrelsen godkände församlingens förslag till anläggande av minneslund.	KLM top. arkiv. Torslunda pastoratsarkiv, OIb:3.
2000	Befintligt bårhus byggdes till mot norr med avskedsrum. Ritningar upprättades av ing. Bertil Johansson vid Alvet Ingenjörer AB i Färjestaden.	KLM top. arkiv.
2002	Ledningsdragningar gjordes på gamla kyrkogården	KLM top. arkiv.

II.2 RELATIONS- OCH STATUSBESKRIVNING

II.2.1 Kyrkobyggnaden stomme, exteriör

Förklaring till beteckningar använda i kolumnen för prioritet:

I Akut

II Snarast Åtgärd inom tre år

III Kan anstå Åtgärd avvaktas eller utförs i samband med andra åtgärder

Långhus (se även bild 26-35)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad	-	-	-	-	
Väggstomme	Kalksten	-	Väggarna är uppförda i minst fyra olika byggnadsskeden, se II.1.3 Kyrkobyggnaden	-	-	
Sockel	Egentlig sockel saknas. Den utgörs av från puts frilagd yttervägg.	-	Skarvarna mellan olika byggnadsetapper, kända sedan 1926, är tydligt markerade genom ytterligare förhöjningar av sockelns frilagda yta.	Den långsiktiga effekten av att väggarnas nedre del är frilagd bör studeras.	III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade ytterhörn och fönsteromfattningar. Även slätputsad omfattning omkring korportalerna.	Vit kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	Senaste avfärgningen utförd 1993. Putsytorna har tidigare åtgärdats 1968, 1951 och 1926. Inga uppgifter tyder dock på att väggarna vid något tillfälle helt frilagts från puts.	Små ytor med putsavfall i de nedre hörnen av fönsternischerna mot söder. Mot söder finns mindre sprickbildningar i putsen vid alla fönsteröppningar utom den	III III	

				mittersta. Mot norr något större sprickor vid fönstret längst åt väster, samt vid en byggnadsskarv mitt på fasaden. Sprickor noterades även vid fastighetssyn 1997.		
Takfot	Slätputsad profilerad gesims	Vit kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	Se fasad.	Sprickbildning vid ovan nämnda byggnadsskarv på norrsidan.	III	
Takstomme	Sadeltak. Takstolar av trä.	-	Takkonstruktion från 1776. Många hanbjälkar kommer från äldre konstruktion.	-	-	
Taktäckning	Rött tvåkupigt lertegel. Läkt och ev. papp ej inspekterade. Svallbrädor synliga från vinden.	-	De nuvarande pannorna är troligen från 1915. Pannorna på norra sidan skulle enligt arbetsbeskr. klamras 1926.	Inga uppgifter om att papp eller läkt förnyats sedan 1915 har noterats. Inspektion bör utföras.	II	
Avtäckningar	Kopparplåt	-	-	En plåt intill tornet på norra takfallet har lossnat.	I	
Takfönster	Litet takfönster av gjutjärn på södra takfallet.		Troligen från 1915, inte äldre.	Ej inspekterat.	II	
Takavvattning	Ståndrännor och stuprör av koppar. Lövvrensare av svart plast till ett stuprör – intill nybyggnaden mot norr.	-	Takavvattning i nuvarande omfattning monterad 1951.	-	-	
Sydportal	Kalksten	-	Portalomfattningen i gotisk stil, daterad till omkr. 1300.	Skador i portalens yta. Åtgärdsförslag beställt av Prolithos Stenkonsivering.	II	
Korportal (mot söder)	Kalksten	Guldfärg till överstyckets inskr.	Uppförd 1776. Liksom sydportalen utförd med spetsbågig avslutning. Inskription från 1776 i över-	-	-	

			stycket. Invändigt består överstycket av en kalksten med ornament, trol. från omkr. 1300.			
Norr-portal	Kalksten.	-	Ursprunglig rundbågig portal från 1100-talet. Igenmurad redan före 1776. Frilagd 1926. Igensättningens inre del, mot kyrkorummet, bevarades.	-	-	
Dörr till sydportal	Inåtgående bräddörr av mycket grova ekbrädor, utvändigt klädd med ekpanel. Smidesbeslag. Droppbleck av kopparplåt i dörrens underkant.	Klarlack utv. Obehandlad inv. med spår av äldre grå och vita färgskikt	Mycket gammal bräddörr. Utv. panel trol. förnyad 1951, liksom utv. smide. Inv. smide och låsanordning ålderdoml.	-	-	
Dörr till korportal	Inåtgående bräddörr av grova brädor. Utvändigt panelplädd.	Utv. röd. Inv. grå.	Stomme från 1776. Utv panel trol från 1951, liksom utv. smide. Inv. lås gammalt.	-	-	
Fönster	Samtliga fönster är av trä. Kyrkorummets fönster mot norr, öster och söder är fasta, med fasta innanfönster. Inga spröjsar i ytterbågarna, blyspröjs och tonat glas i innerbågarna. Glasmålning i runda fönstret mot öster. Kopplade sidohängda bågar till de segmentbågeformade små fönstren mot väster bredvid tornet. Blyspröjs och tonat glas	Utvändigt grå. Invändigt grå.	Kyrkorummets fönster kompletterades med innanfönster 1951. Samtidigt togs utvändiga spröjsar bort och ersattes av blyspröjs i innanfönstren. Det runda östfönstrets färgade glas tillkom 1915. Fönstren utv. ommålade 2002, 1993, 1979, 1968, 1951, 1926.	-	-	

	i innerbågen.					
Solbänkar	Grå kalksten	-	-	-	-	
Trappor	Kalkstenshällar i marknivå. Endast liten nivåskillnad mellan mark- och golvnivå.			-	-	

Sakristia (se även bild 36-39)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad	-	-	-	-	
Väggstomme	Kalksten	-	Olika uppgifter om sakristians ålder förekommer. Ny- eller ombyggd 1786.	-	-	
Sockel	Egentlig sockel saknas. Den utgörs av från puts frilagd yttervägg. Huvudsakligen utförd av kalksten, men i nordväst med inslag av större gråstenar.	-	-	Den långsiktiga effekten av att väggarnas nedre del är frilagd bör studeras.	III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade ytterhörn, fönster- och dörröppningar.	Vit kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	Senaste avfärgningen utförd 1993. Putsytorna har tidigare åtgärdats 1968, 1951 och 1926. Enligt fotografier från 1926 frilades väggarna helt från puts vid detta tillfälle.	Mindre sprickbildningar i putsen vid fönster- och dörröppningar. Sprickor noterades även vid fastighetssyn 1997.	III	
Takfot	Slätputsad profilerad gesims. Enklare utförande än på långhuset.	Vit kalkfärg. (Ej bekr.)	-	-	-	

		uppgift)				
Takstomme	Sadeltak. Takkonstruktion ej besiktad.	-	-	Ej besiktad.	III	
Taktäckning	Rött tvåkupigt lertegel. Läkt och ev. papp ej inspekterade.	-	De nuvarande pannorna är troligen från 1915.	Utbyte av papp och läkt planerades 1993. Oklart om åtgärden genomfördes. Inspektion bör utföras.	II	
Avtäckningar	Kopparplåt	-	-	-	-	
Takavvattning	Ständrännor och stuprör av koppar.	-	Takavvattning i nuvarande omfattning monterad 1951.	-	-	
Dörr	Utåtgående bräddörr av grova brädor. Utvändigt panelplädd. Inåtgående innerdörr beskrivs nedan.	Utv. röd. Inv. ljusgrå.	Såväl stomme som panel troligen ursprunglig, från 1700-talet. Ålderdomligt lås kompletterat med modernt lås och trycke.	-	-	
Fönster	Träfönster där karm och bågar utvändigt har samma utförande som långhusets fönster. Ej försedda med innanfönster. Istället har bågen två glas utan luftning. Inre glaset tonat. Ingen indelning med blyspröjs. En båge mot öster försedd med gångjärn och öppningsbeslag. Övriga bågar fasta. Innanför fönstren sitter ett galler av grovt smide.	Utvändigt grå. Invändigt grå.	Komplettering med öppningsbar båge och invändigt tonat glas gjorda 1951. Ommålningar: se långhusfönster.	Den tidigare öppningsbara bågen går efter flera ommålningar inte längre att öppna.	III	
Lucka	Trä	Grå	-	-	-	
Solbänkar	Röd kalksten	-	-	-	-	
Trappor	Kalkstenshällar i marknivå. Endast liten nivåskillnad mellan	-	-	-	-	

	mark- och golvnivå.					
--	---------------------	--	--	--	--	--

Torn (utom lanternin) (se även bild 40-45)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	Ej besiktad	-	-	-	-	
Väggstomme	Kalksten	-	Tornet uppfört 1819.	-	-	
Sockel	Egentlig sockel saknas. Den utgörs av från puts frilagd yttervägg.	-	-	Den långsiktiga effekten av att väggarnas nedre del är frilagd bör studeras.	III	
Fasad	Spritputs. Slätputsade ytterhörn och fönsteromfattningar.	Vit kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	Tornets putsskikt helt förnyat 1993. Spritputs och avfärgning har sprutats på fasaden, vilket givit en "vassare" yta än på kyrkans äldre putsade delar.	Avfärgningen har släppt på några ytor av det slätputsade hörnet mot söder.	III	
Takfot	Slätputsad profilerad gesims	Vit kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	Omputsningen av tornet 1993 omfattade inte gesimsen, som alltså kan vara från 1819.	-	-	
Takstomme	Tälttak. Takstolar av trä.	-	Takkonstruktion från 1819, med återanvända delar från äldre klockstapel.	-	-	
Taktäckning	Kopparplåt.	-	Plättaket lagt 1968.	Osäkert när plättäckningen senast besiktades. Besiktning bör utföras.	II	
Takavvattning	Stådrännor och stuprör av koppar.	-	-	-	-	
Västportal	Från vägglivet utskjutande	Vit	Från 1819. Klassicistisk	-	-	

	slätputsad omfattning, i överkant avtäckt med kopparplåt. Kalksten vid basen.	kalkfärg. (Ej bekr. uppgift)	utformning med bas, kolonn och etablement. Korgbågeformad muröppning.			
Port mot väster	Inåtgående pardörr. Konstruerad som bräddörr, utvändigt klädd med speglar.	Utv. röd. Inv. grå.	Ursprunglig dörr från 1819. Rik klassicistisk dekor på utsidan. Ursprunglig beslagning och lås. Kompletterad med nytt lås.	-	-	
Fönster	Samtliga fönster saknar innanfönster. Ej öppningsbara. Bågarna infästa med hjälp av haspar. Bottenvåningens små enlufts fönster och det stora runda fyrluftsfönstret över entrén har blyspröjsar och tonat glas. Övriga fönster har träspröjsar och klarglas.	Utvändigt grå. Invändigt grå.	Blyspröjsar och tonat glas från 1951. I övrigt är fönstren ursprungliga från 1819.	Innanfönster saknas till bottenvåningens fönster.	III	
Solbänkar	Grå kalksten	-	-	-	-	
Trappor	Kalkstenshällar i mark/golvnivå.	-	Handikappanpassning gjord 2002.	-	-	

Lanternin (se även bild 46-47)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Vägg-stomme	Trä	-	Konstruktion från 1819, med återanvända delar från äldre klockstapel.	-	-	
Fasad	Brädvägg klädd med papp och tryckimpregnerad stående träpanel.	Röd	Nuvarande ytterpanel och papp från 1968, då plåtinklädnad från omkring 1900 togs bort. Urspr. panel bakom.	Senaste ommålning trol. utförd 1993. Troligen krävs ny ommålning inom närmsta åren.	II	

Takfot	Profilerad trägesims.	Vit	Tidstypisk klassicistisk tandsnittsfris i gesimsens underkant.	Senaste ommålning trol. utförd 1993. Troligen krävs ny ommålning inom närmsta åren.	II	
Takstomme	Åttakantigt svängt tak. Takstolar av trä.	-	Se väggstomme.	-	-	
Taktäckning	Kopparplåt. Tryckimpregnerade svallbrädor.	-	Plåtbeklädnad och svall från 1968.	Osäkert när plåttäckningen senast besiktades. Besiktning bör utföras.	II	
Takspira	Kula och kors infästa i kopparklädd uppbyggnad med kvadratisk planform.	Förgylldak <ul style="list-style-type: none">or.	Senast dokumenterade förgyllningen av kulor utfördes 1951. Samtidigt svartlackerades korset.	-	-	
Takavvattning	Saknas.	-	-	-	-	
Luckor	Trästomme med utv. beklädnad av kopparplåt och inv. bekl. av träfiberskivor.	-	Trol. urspr. luckor. Ut- och invändiga beklädnader från 1968.	-	-	
Fönster	Runda fasta fönster av trä, med träspröjsar. Enkelt glas.	Vita ut- och invändigt.	Bevarade ursprungliga fönster	-	-	

Tillbyggnad vid tornets norrsida (se även bild 48-49)

Nedanstående uppgifter i kolumnerna "Konstruktion och material" har hämtats från bygghandling upprättad av Westerlund arkitektkontor AB 2001-11-12, reviderad 2002-01-28. Förändringar kan ha gjorts under byggtiden.

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Grundläggning	100 nätarmerad betongplatta med armerad förstyrning vid kanter, bärande vägg och stolpar. Grunden lagd på 100	-	-	-	-	

	packad makadam och isolering Floormate 300 SL-A-N med tjocklek 100 vid kantförstyvning och 200 i övrigt.					
Vägg-stomme	Ytterväggar utförda av 350 lättbetongblock, tunnfogade. Bärande hjärtvägg av träregelstomme 45x120.	-	-	-	-	
Sockel	70 sockelelement	-	-	-	-	
Fasad	Spritputs med slätputsade ytterhörn, fönster- och dörrömfattningar. Puts av KC bruk.	Vit KC-färg	-	-	-	
Takfot och vindskivor	Trä	Vit	-	-	-	
Takstomme	Pulpettak. 300 träregelstomme. Se vidare A-ritn. A18, 2002-01-28.	-	-	-	-	
Taktäckning	Rött tvåkupigt lertegel på strö- och bärläkt, byggpapp.	-	-	-	-	
Avtäckningar	Kopparplåt	-	-	-	-	
Takavvattning	Ståndrännor och stuprör av koppar. Lövrensare av svart plast.	-		-	-	
Dörr	Utåtgående fönsterdörr av trä med 2-glas isolerrutor. Genomgående poster/spröjsar av trä. Horisontella poster och undre båge klädda med	Utv. grå, inv. grå	-	-	-	

	aluminiumlist.					
Fönster	Fasta fönster av trä med 2-glas isolerrutor. Genomgående poster/spröjsar av trä. Större fönstrets horisontella poster och undre karm klädda med aluminiumlist.	Utv. grå, inv. grå.	-	-	-	
Fönsterbleck	Kopparplåt	-	-	-	-	

II.2.2 Kyrkobyggnaden interiör

Fönster och dörrar i ytterväggar redovisas under II.2.1 Kyrkobyggnaden stomme, exteriör. Innerdörrar beskrivs under det rum åt som dörren öppnas åt.

Fast inredning i kyrkorum, kor, och på läktare beskrivs dels under II.2.4, dels i den bifogade rapporten ”Inventeringsresultat med rekommendationer” från Jönköpings läns museum. Se under II.2.4 för beskrivning av den uppdelning som gjorts. Fast inredning i övriga utrymmen redovisas nedan.

Uppgifter avseende konstruktion och material för i samband med 2002 års arbeten nyuppförda eller förändrade byggnadsdelar har sammanställts med hjälp av handlingen Kortfattad beskrivning – bygg, mark, målning, upprättad av Westerlund arkitektkontor AB2001-11-12 (reviderad 2002-01-28) och A-ritningar upprättade av samma kontor 2002-01-28.

I nedanstående kolumn ”Färg: kulör och material” anges endast kulör enligt okulär besiktning. För exakta uppgifter om färgkoder, enligt RAÄ provsamling för linoljefärger och/eller NCS-systemet, och färgmaterial hänvisas till Westerlund arkitektkontors förslag till invändig färgsättning från 2002-03-12 (reviderat 2002-08-30) och handlingen Kortfattad beskrivning –bygg, mark, målning från 2001-11-12 (reviderad 2002-01-28). Avseende färgmaterial föreskrevs sammanfattningsvis målning med oljefärg till alla träytor, såväl befintliga som nya. Oljefärg skulle generellt vara linoljefärg. Till alla befintliga putsade ytor föreskrevs kalkavfärgning. Den nya tillbyggnadens invändiga putsytor skulle målas med latexfärg. Samma färgtyp föreskrevs även till nya ytor av gipskivor.

Beteckningar på rum överensstämmer med A-ritning A11 och Kortfattad beskrivning – bygg, mark, målning. Båda handlingarna upprättade av Westerlund arkitektkontor AB 2002-01-28.

Förklaring till beteckningar använda i kolumnen för prioritet:

- I Akut
 II Snarast Åtgärd inom tre år
 III Kan anstå Åtgärd avvaktas eller utförs i samband med andra åtgärder

Vindfång (se även bild 50-51)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten Infälld torkmatta och ram.	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Putsad yttervägg. Innervägg av träreglar med beklädnad av 22 hyvlad råspont.	Puts- och träytor: vita.	Innerväggar från 2002.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Grova träbjälkar och spontad träpanel. Bjälklag förstärkt till brandklass EI 60.	Bjälkar: grå. Panel: ljus ockra.	Panel och komplettering av bjälklag från 2002.	-	-	
Inv. fönster/ glasparti	Rumshögt glasparti med pardörr mot vapenhus. Trä och glas.	Grå	Nytt från 2002.	-	-	
Dörrar	9x21 M trädörrar till förråd, en högerhängd och vänsterhängd.	Grå	Nya från 2002.	-	-	

Förråd (2 st) (se även bild 52-53)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Putsad yttervägg. Innervägg av träreglar med beklädnad av 22 hyvlad råspont.	Puts- och trätytor: vita.	Innerväggar från 2002.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Grova träbjälkar och spontad träpanel. Bjälklag förstärkt till brandklass EI 60.	Bjälkar: oljade. Panel: ljus ockra.	Panel och komplettering av bjälklag från 2002.	-	-	
Fast inredning	Hyllinredning i förråd mot söder.	-	-	-	-	

Vapenhus, nedre del (se även bild 54-55)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Putsad yttervägg.	Vit	Håltagning i tornvägg mot tillbyggnad utförd 2002.	-	-	
Tak	Grova träbjälkar och spontad träpanel. Bjälklag förstärkt till brandklass EI 60.	Bjälkar: Grå. Panel: ljus ockra.	Bjälklaget ombyggt med hänsyn till ny placering av trappa 2002.	-	-	
Inv. fönster/	Se Vindfång.					

glasparti						
Trappa	Samtliga delar utförda av trä.	Trappsteg röda, övriga delar grå.	Trappa från 2002. Den tidigare trappan var placerad i rummets norra del.	-	-	
Fast inredning	Klädhängare av smide placerad under trappan Gravhällar av kalksten på norr- och sydvägg.	Svart -	Från 2002 Se II.6	- -	- -	

Vapenhus, övre del (plan 2) (se även bild 56-57)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv.	Obeh.	-	-	-	
Sockel	Ny träsockel vid ny vägg.	Grå	-	-	-	
Vägg	Putsade urspr. tornväggar. Innervägg i brandklass EI 60 av träreglar med mineralullsisolering och beklädnad av dubbla gipsskivor på båda sidor.	Puts- och skivvytor: vita.	Innervägg från 2002.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Grova träbjälkar och spontad träpanel.	Bjälkar: oljade. Panel: ljus ockra.	Panel från 2002.	-	-	
Inv. fönster/ glasparti	Se Kyrkorum.			-		

Dörrar	Högerhängd ståldörr 10x21 M mot tornrum. Brandklass EI C-60.	Grå.	Från 2002.	-		
Fast inredning	Skåp av trä för elcentral mot norr.	Grå.	Från 2002.	-	-	

Tornrum (plan 2) (se även bild 58-59)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv	Obeh.	-	-		
Sockel	-	-	-	-	-	
Vägg	Putsade urspr. tornväggar. Innervägg: se Vapenhus, övre del.	Puts- och skivytor: vita.	Innervägg från 2002.	Putsytor ej avfärgade 2002. Spår av lagningar mm.	III	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Grova träbjälkar och brädor.	Obeh.	Ursprungligt bjälklag.	-	-	
Trappa	Brant trappa av trä.	Spår av äldre färg.	Ursprungliga trappan delvis ombyggd 2002.	-	-	

Tornrum plan 3 (se även bild 60-61)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädgolv	-	-	-	-	
Sockel	-	-	-	-		
Vägg	Oputsade kalkstensväggar. På plan 3 delvis putsad vägg mot öster.	-	Den bevarade putsytan på nedre delen av tredje våningens vägg mot öster visar att detta parti av långhusets västgavel inte byggdes om när tornet			

			uppfördes.			
Taklist	-	-	-	-		
Tak	Grova träbjälkar och brädor.	Obeh.	Ursprungliga bjälklag.	-	-	
Trappa	Branta trappor av trä.	Spår av äldre färg.	Ursprungliga trappor	-	-	
Fast inredning	Kyrkklockor: se II.6					

Passage (se även bild 62)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Genombruten yttervägg av kalksten, putsad Innerväggar av träreglar med beklädnad av dubbla gipsskivor på båda sidor.	Puts- och träytor: vita.	Innerväggar från 2002.	-	-	
Taklist	Trä	Vit	Från 2002.	-	-	
Tak	Fast undertak av perforerade gipsskivor.	Vit	Från 2002.	-	-	
Dörrar	10x21 M vänsterhängd trädörr till toalett. Skjutsdörr av trä till pentry. Högerhängd inspektionslucka till apparatrum över toalett.		Från 2002.			

Pentry (se även bild 63)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Urspr. tornvägg av putsad kalksten. Yttervägg av putsad lättbetong. Innerväggar av träreglar med beklädnad av dubbla gipsskivor på båda sidor. Kakelbeklädnad över diskbänk.	Putts- och träytor: vita.	Ytter- och innerväggar från 2002.	-	-	
Taklist	Trä	Vit	Från 2002.	-	-	
Tak	Fast undertak av perforerade gipsskivor.	Vit	Från 2002.	-	-	
Inv. fönster/ glasparti	Glasparti av trä mot samlingsrum.	Grå.	Från 2002.			
Dörrar	Se Passage.					
Fast inredning	Inredning enligt ritning A15 och beskrivn. upprättad av Westerlund arkitektkontor, se ovan.					

Samlingsrum (se även bild 64-65)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Från 2002	-	-	

Vägg	Ytterväggar av putsad lättbetong. Innerväggar: se pentry och toalett.	Puts- och skivvytor: vita.	Från 2002.	-	-	
Taklist	Trä	Vit	Från 2002.	-	-	
Tak	Fast undertak av perforerade gipsskivor.	Vit	Från 2002.	-	-	
Inv. fönster/ glasparti	Glasparti med pardörr mot passage. Trä. Se även Pentry.	Grå.	Från 2002.	-	-	

Toalett (se även bild 66)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Murade väggar av putsad kalksten. Innerväggar av träreglar med beklädnad av dubbla gipsskivor på båda sidor. Kakelbeklädnad på alla väggar.	Kakel ljust grått. Dekorplattor rödbrunt.	Innerväggar från 2002.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Gipsskivor	Vit	Från 2002.	-	-	
Dörrar	Se Passage.					
Fast inredning	Inredning enligt ritning A15 och beskrivn. upprättad av Westerlund arkitektkontor, se ovan.					

Apparaturum (över toalett)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Plastmatta	-	-	-	-	
Sockel	Uppvikt plastmatta	-	-	-	-	
Vägg	Murade väggar av putsad kalksten. Innerväggar av träreglar med beklädnad av dubbla gipsskivor på båda sidor.	Vit	-	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Gipsskivor	Vit	-	-	-	
Dörrar	Se Passage				-	

Förråd under läktartrappor (2 st) (se även bild 67-68)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten		Ny från 2002	-	-	
Vägg	Innerväggar av trä. Indelning i spegelfält.	Grå	Väggar uppförda 1915.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Träpanel, sluttande under trappa.	Vit	Från 1915 eller 1881.	-	-	
Dörrar	Se Kyrkorum.					
Fast inredning	Hyllplan för ljudanläggning i förråd mot norr.	-	-	-	-	

Kyrkorum (se även bild 69-82)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten, på enhetlig nivå i gångar och bänkkvarter.	-	Nytt golv från 2002	-	-	
Sockel	Kalksten mot murar. Furu mot förrådsväggar och kolonner.	Grå furu-socklar	Nya från 2002	-	-	
Vägg	Puts på kalksten.	Vit	Väggarna avfärgade 2002, 1979, 1951, 1915 och trol. 1881.	-	-	
Taklist	Profilerad gesims av trä.	Grå och järnoxid-röd.	Från 1881.	-	-	
Tak	Tunnvälvt brädtak till kyrkorummet.	Ljust ockra	Från 1881. Grova virkesdimensioner.	-	-	
	Plant brädtak under läktare.	Grå	Troligen från 1881. Grova virkesdimensioner.	-	-	
Inv. fönster/ glasparti	Runt fönster av trä i västgaveln mot vapenhusets övre del. Fast fönster med enkelt glas. Poster av trä, spröjsar av bly. Tonat glas.	Grå på båda sidor.	Fönster från 1776 som bevarades när tornet byggdes 1819. Försedda med tonat glas och blyspröjsar 1951.	-	-	
Dörrar	Spegeldörrar av trä till förråd under läktartrappa.	Grå på båda sidor	Från 1915.	-	-	
	Pardörr mot vapenhus. Dörrbladen utförda som spegeldörrar.	Grå på båda sidor	Från 1915. Beslagning kompletterad med dörrstängare 2002. Dörrbladens dekor anknyter till västportalens port.	-	-	
Trappa	Trappor till läktare intill muren mot väster. Alla delar av trä.	Grå	Trappor och räcken kan vara från 1881. Inklädnaden utförd	-	-	

			1915.			
Fast inredning	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning.					

Kor (se även bild 69, 71-74, 76)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Kalksten	-	Nytt golv från 2002, då förhöjning från 1915 togs bort.	-	-	
Sockel	Kalksten	-	Nya från 2002	-	-	
Vägg	Puts på kalksten. Bröstningspanel av trä.	Puts :Vit. Bröstrn: grå med röd överliggare.	Väggarna avfärgade 2002, 1979, 1951, 1915 och trol. 1881.	-	-	
Taklist	Se Kyrkorum.					
Tak	Tunnvälvt brädtak: se Kyrkorum					
Fast inredning	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning.					

Läktare (se även bild 70, 83-88)

Byggnads-del	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	
Golv	Brädor av fur.	Klarlack	Golvet förnyades till stora delar 2002, då det också lackades om.	-	-	
Sockel	Furu	Grå	Från 2002	-	-	
Vägg	Se Kyrkorum.					

Taklist	Se Kyrkorum.					
Tak	Tunnvälvt brädtak: se Kyrkorum					
Inv. fönster/ glasparti	Runt fönster mot väster: se Kyrkorum.					
Lucka	Lucka till kyrkvinden i det välvda taket mot syd väst. Utförd av panel lika innertak.					
Trappa	Se Kyrkorum.					
Fast inredning	Se II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning.					

Sakristia (se även bild 89-93)

Byggnadsdel	Konstruktion och material	Färg: kulör och material	Kulturhistorisk kommentar	Brister/skador	Prioritet	Åtgärdat: datum och signatur
Golv	Brädor	Klarlackat	Troligen från 1951. Omlackat 2002	-	-	
Sockel	Trä	Grå	Trol. från 1951.	-	-	
Vägg	Puts på kalksten.	Vit	Väggarna avfärgade 2002, 1979, 1951, 1915 och trol. 1881.	-	-	
Taklist	-	-	-	-	-	
Tak	Puts på murat kryssvalv.	Vit	Valvet avfärgat vid samma tillfällen som väggarna.			
Dörrar	Mot kor: högerhängd bräddörr av grova ekbrädor. Beslag av smide. Lås av trä och smide.	Obeh. trä	Ålderdomligt utförande på dörr, smide och lås. Före sakristians om- eller tillbyggnad 1785.	-	-	
	Ut: inåtgående dörr i samma öppning som utåtgående ytterdörr.	Grå	Från 1915.	-	-	

Fast inredning	Stort textilförvaringsskåp i rummets sydvästra hörn. Byggt av björkplywood och björk.	Laserat vitt, med grå sockel och röd list i ök.	Från 2002.	-	-	
----------------	---	---	------------	---	---	--

II.2.3 Kyrkobyggnaden installationer

El och tele

Kyrkans el- och teleanläggning förnyades i samband med 2002 års arbeten. Beskrivning och ritningar för anläggningen upprättades av Elektrisk Byrå AB i Kalmar genom Gunnar Aldén. Enligt beskrivningen från 2002-01-28 demonterades samtliga äldre installationer – kanalisation, ledningar, serviceledning, apparater, armaturer, elradiatorer, bänkvärmare, elcentraler mm – inom kyrkobyggnaden. Följande installationer skulle återanvändas – ljusregleringsutrustning, belysningsarmaturer, kopplingsur för ytterbelysning, uttagsenhet med jordfelsbrytare, utrustning för klockringning och lucköppning, utrustning för fjärrstyrning av klockor och luckor, kablar i mark för strålkastare.

I plan 1 förlades horisontella rör och ledningar i golv. I kyrkorum och vapenhus förlades vertikala rör och ledningar inbilade. På läktaren förlades rör och ledningar i golv. I sakristia klamrades ledningar på golvsockeln.

Huvudledningar och centraler utfördes för TN-S system (5-ledarsystem). Anläggningen har sektionerats över jordfelsbrytare av typ A med 300mA utlösningström.

Elcentralen är placerad i vapenhusets övre del, utanför tornrummet.

Kyrkorummets belysning styrs via styrpaneler placerade i flyttbar manöverpulpet.

2002 års elarbeten utfördes av ELIA AB, Kalmar.

Drift- och skötselinstruktioner för kyrkans el- och teleanläggningar finns i två exemplar. Ett exemplar förvaras i kyrkans pentry, det andra i Torslunda pastoratsarkiv. Utöver drifts- och skötselinstruktioner innehåller handlingen bl.a. en armaturförteckning.

Relationshandlingar saknas.

Elrevision utförs vart 4:e år genom avtal med Elektrisk Byrå AB i Kalmar

Service utförs normalt av ELIA AB, Kalmar.

Värme

Bergvärmeanläggning installerades 2002. Beskrivning och ritningar för anläggningen upprättades av Bra VVS-konsult ab i Kalmar genom ansvarig handläggare Gert Rännér. Äldre elektriska radiatorer ersattes av vattenburen värme via kulvert från församlingshemmet, där en ny bergvärmepump installerades. Panelradiatorer monterades i långhus, kor och sakristia. Vapenhuset och den nya tillbyggnaden försågs med golvvärme. Vapenhuset har dessutom två panelradiatorer, en på var sida om ingången till långhuset.

Bergvärmeanläggningen sköts huvudsakligen från församlingshusets källare. I det lilla förrådet vid norra sidan av kyrkans vindfång regleras temperaturen på golvvärmen.

Bergvärmeanläggningen installerades av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Pärmar med drift- och underhållsinstruktioner avseende värme (och sanitet) förvaras i församlingshemmets källare, vid värmepumpen.

Relationshandlingar saknas.

Service utförs normalt av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Som komplement till den vattenburna värmen installerades 2002 också anordningar för eluppvärmning i form av bänkvärmare och elradiatorer. Bänkvärmare av fabrikat Frico är monterade under varannan bänkrad. Elradiatorer typ Siemens är installerade på läktaren, intill läktarbarriären och norra ytterväggen. Ovan angivna uppgifter, under rubriken El och tele, avseende projektör, entreprenör, relationshandlingar, drifts- och skötselinstruktioner mm gäller även för eluppvärmningsanordningar. Bänkvärmen regleras från förrådet under norra läktartrappan.

Kyrkans värmeanläggning är inställd så att temperaturen konstant ligger omkring 19 °C. Luftfuktigheten kontrolleras inte.

Vatten och avlopp

Kyrkan fick vatten och avlopp 2002. Installationsarbetena koncentrerades till den nya tillbyggnaden, som är inredd med WC och pentry. Rör för vatten och avlopp har här dragits till toalett, handfat, diskbänk och utslagsback.

Kommunalt kallvatten erhålls från prästgården, där vattenmätare är placerad. Inkoppling till befintlig ledning gjordes 2002 i mark direkt utanför kyrkan.

Varmvatten erhålls från ny varmvattenberedare i kyrkan, placerad i apparatrummet över WC.

Spillvatten avleds med självfall till kommunens ledningsnät via inkoppling till spillvattenledning väster om församlingshemmet.

Handlingar för installation av vatten och avlopp upprättades av Bra VVS-konsult ab i Kalmar. Entreprenadarbetena utfördes av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Drifts- och underhållsinstruktioner för vatten och avlopp ingår i de pärmar som sammanställts för värmeanläggning, vilka förvaras vid värmepumpen i församlingshemmets källare.

Relationshandlingar saknas.

Service utförs normalt av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Ventilation

Den nya tillbyggnaden från 2002 är försedd med mekanisk ventilation. Samlingssalen ventileras via ett luftbehandlingsaggregat för mekanisk till- och frånluft med värmeväxlare. Pentry och WC ventileras med separat frånluftfläkt. Luftbehandlingsaggregatet och frånluftfläkten är placerade i apparatrummet över WC.

Ventilationsanläggningen projekterades av Bra VVS-konsult ab i Kalmar. Entreprenadarbetena utfördes av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Anläggningen installerades av Brosab, Kalmar.

Drift- och underhållsinstruktioner för ventilationsanläggningen förvaras i kyrkans pentry och i Torslunda pastoratsarkiv.

Relationshandlingar saknas.

Service utförs normalt av Brosab, Kalmar.

Centralsugare

2002 installerades centralsugare. Anläggningens centralenhet är placerad i vapenhusets förråd mot norr. Centralenheten är av fabrikat Husky. Uttag för inkoppling av sugslag finns i passagen utanför samlingsrummet (1 st), i vapenhuset (1 st) och i kyrkorummet (9st).

Centralsugarsystemet projekterades av Bra VVS-konsult ab i Kalmar. Entreprenadarbetena utfördes av Kalmar VVS montage AB, Färjestaden.

Anläggningen installerades av Miljöhuset.

Drift- och skötselinstruktioner förvaras i kyrkans pentry och i Torslunda pastoratsarkiv.

Relationshandlingar saknas.

Service utförs normalt av Miljöhuset.

Ljud

Kyrkans ljudanläggning installerades 2002. Anläggningen har dels trådbundna och dels trådlösa mikrofoner. Två uttag för trådbundna mikrofoner finns framme vid koret, vid bänkkvarterens fronter. En fast mikrofon finns i tornrummet, för förstärkning av klockljudet. Mottagare för de trådlösa mikrofonerna är placerad i förrådet under norra läktartrappan. Ljudet från såväl trådbundna som trådlösa mikrofoner regleras i ett mixerbord. Bordet är portabelt och kan placeras på två olika ställen i kyrkorummet, dels i gången mellan det nordöstra och nordvästra bänkkvarteret, dels i gången bakom det sistnämnda kvarteret. Mixerbordet ansluts till uttag placerade på bänkkvarterens baksidor. Anläggningens centralhögtalare är nedpendlad centralt i koret. I kyrkorummet finns även högtalare riktade mot korbänkarna på båda sidor om altaret, samt under läktaren. Kyrkorummet är också försett med hörslina.

Ljudanläggningen är utformad och installerad av Teleljud Installation AB, Borås. Tomrör för anläggningen har dragits enligt ritning och beskrivning av Elektrisk Byrå AB, Kalmar.

Relationshandlingar avseende rörens placering saknas.

En pärm med produktblad och handhavandeinstruktioner förvaras i kyrkans pentry.

Klockringning och lucköppning

Installationer och apparater för automatisk klockringning och lucköppning sågs över 2002. Klockautomatik och möjlighet att programmera in olika typer av klämtningar installerades. Motorerna för lucköppning byttes ut, medan motorerna till klockringningen renoverades. Åtgärderna planerades och genomfördes som en del av övriga elarbeten. Se vidare under rubriken El och tele.

Åskskydd

Åskledare finns monterad på långhus och torn.

Brandlarm

Kyrkan utrustades 2002 med brandlarmanläggning. Anläggningen projekterades av Elektrisk Byrå AB i Kalmar och installerades av ELIA AB, Kalmar. Anläggningen är av fabrikat Esmi Multisignal, typ ESCO 4. I kyrkorummet finns en s.k. linjerökdetektor monterad just under taket. Själva detektorn är placerad vid långhusets västra gavelvägg. Den sänder en ljusstråle till en reflektor på motsatta sidan av kyrkorummet. Detektorn utlöses om ljusstrålen bryts. Vid sidan om linjerökdetektorn finns rökdetektorer monterade under läktaren, i vapenhuset, vindfånget, pentryt, samlingsrummet och i tornrummet. Centralapparat med batteribackup och separat telefonuppringare är monterade i förrådet på vindfångets norra sida. Vid centralapparaten sitter en larmknapp. En larmklocka är placerad i tornet.

Telefonuppringaren är uppkopplad till larmcentralen i Växjö. Utryckning görs från Färjestaden.

Relationshandlingar saknas.

Beskrivning av brandlarmet ingår i drift- och skötselinstruktionerna för kyrkans el- och teleanläggning, se ovan.

Inbrotts- och stöldskydd

Kyrkans inbrotts- och stöldskydd beskrivs i en separat bilaga, ej bifogad.

II.2.4 Kyrkobyggnaden fast inredning

Kyrkans bemålade fasta (och lösa) inventarier har inventerats av konservatorsateljén vid läns museet i Jönköping. Inventeringen redovisas i rapporten ”Inventeringsresultat med rekommendationer”, sammanställd år 2004. Rapporten innehåller såväl en allmän bedömning av inredningens (och föremålens) tillstånd, klimat- och förvaringsförhållanden, som en objektsvis redovisning av skador eller andra problem. Analysen föreslår också en handlingsplan för åtgärder och rekommendationer för förebyggande skyddsarbeten. Rapporten bifogas i sin helhet, se bilageförteckning.

Följande delar av kyrkans fasta inredning redovisas i Jönköpings läns museums inventeringsrapport:

- Altaruppsats med nuvarande och äldre altarmålning.
- Predikstol
- Orgelfasad
- Nummertavlor

De konserveringsarbeten som utfördes av Jönköpings läns museum i samband med kyrkans renovering 2002 beskrivs i museets konserveringsrapport 2002:03. Som underlag för konserveringsarbetena sammanställde Jönköpings läns museum två besiktningsrapporter (2000:29, 2002:09), där den senare beskrev resultaten av en färgarkeologisk undersökning. Kopior av såväl konserveringsrapporten som de båda besiktningsrapporterna finns i Torslunda pastoratsarkiv och Kalmar läns museums arkiv.

Orgeln, som instrument, behandlas i den inventering av Södra Ölands Kyrkliga Samfällighets kyrkors orglar som utfördes av Börje Tornborg år 2004. Inventeringens uppgifter avseende Torslunda kyrkas orgel bifogas, se bilageförteckning.

Nedan behandlas de delar av kyrkans fasta inredning som varken ingår i Jönköpings läns museums inventeringsrapport eller i orgelinventeringen – bänkinredning, läktarbröstning och altarring. Här beskrivs även kyrkorummets fast monterade belysningsarmaturer och kyrkans klockor.

Lös inredning redovisas under II.6 Inventarier.

Bänkinredning

Långhusets bänkinredning är indelad i fyra kvarter, två i norr och två i söder. (Se bild 69-70.) Kvarteren är fristående från ytterväggarna. Bänkraderna har dörrar mot mittgången men inte mot sidogångarna. I korets nordöstra och sydöstra hörn finns tvåradiga korbänkar. På läktarens södra sida finns åtta öppna bänkrader placerade på en gradäng. Kyrkans bänkinredning har genomgått flera förändringar. Vid den undersökning av inredningens färgskikt som utfördes av Jönköpings läns museum 2002 kom man fram till att bänkgavlarna sannolikt var bänkinredningens äldsta kvarvarande delar, från kyrkans ombyggnad i slutet av 1700-talet. Gavlarna var ursprungligen målade i en blå och en grå färg. Fyllningarna var blågrå, medan ramverket och listerna runt fyllningarna var mellangrå. Bänkdörrarna, vars understa färgskikt överensstämmer med gavlarnas andra färgskikt, antas vara från 1881. Då målades fyllningar och ramverk i samma pärlgrå färg, medan listerna omkring fyllningarna fick en rödockra färg. Det inre av bänkkvarteren - sitsar, fotstöd och psalmbokshyllor - är från 1915. Det var också detta år, 1915, som man frigjorde långhusets bänkinredning från ytterväggarna. (Se ritning T72/6 från ATA.) Tidigare hade det inte funnits några sidogångar intill väggarna, vilket bl.a. framgår av en planritning upprättad av N J Löfgren omkring 1818. Vid ombyggnaden 1915 förändrade man också utförandet av de främre bänkkvarterens front mot koret. De tre främsta raderna hade inte haft full bredd mot mittgången. Bänkkvarterena

bildade en halvcirkelformad konkav planform framför altaret. Vid ombyggnader 1915 gavs kvarteren en rak front mot koret. Ett flertal av de främre raderna togs bort.

Efter 1915 finns inga uppgifter om ombyggnader av bänkinredningen förrän 1985, då Riksantikvarieämbetet gav sitt tillstånd att korta de bakre kvarteren en rad.

I samband med den stora renoveringen av kyrkan 2002 återskapade man den halvcirkelformade platsen framme vid koret. Den fria golvytan i koret är dock större än i det ursprungliga utförandet, eftersom kvarteren inte sträcker sig lika långt fram i kyrkan. Vid renoveringen 2002 målades bänkgavlarna och bänkdörrarnas ramar grå. Spegelfälten gavs en mycket ljus grå färg. Överliggaren målades kraftigt järnoxidröd och golvlister målades mörkgrå. Inredningens inre är enhetligt ljusgrått. Överliggarens röda färg är lasyrmålad, alla övriga ytor täckmålade. Bänkarna på läktaren är täckmålade grå.

På bänkinredningens sitsar ligger stoppade dynor av rött tyg.

Läktarbröstning

Läktarbröstningen utgörs av ett ramverk med fyllningar och lister. (Se bild 70.) Fyllningarna har olika bredd, där varannan fyllning är kvadratisk och varannan är smalare. Undre kanten är smyckad med en tandformad list. Läktaren bärs upp av sex kolonner med joniska kapitäl.

Läktarbröstningens understa färgskikt utgörs enligt Jönköpings läns museums undersökning från 2002 av en tvåfärgad färgställning i grått och blått, vilken antas hänga ihop med bänkinredningens 1700-talsfärgsättning. Därefter menar museet att det verkar som om såväl ramar som fyllningar målats pärlgrå. Denna färgsättning antas vara utförd i samband med 1881 års renovering. Listerna har hela tiden varit förgyllda. På tandlisten i bröstningens underkant hittade man som understa skikt en (då övermålad) kors- och linjedekor i rödockra och guld på pärlgrå botten. Den pärlgrå färgen överensstämde med andra färgskiktet på bröstningens övre delar, vilket tolkats som att tandlisten tillkommit eller bytts ut 1881.

År 2002 målades läktarbröstningens front i två grå kulörer, med förgyllda lister och rödbrun överliggare. Tandlisten återfick sin ursprungliga kors- och linjedekor i rött och guld. Bröstningens baksida är gråmålad. (Se bild 83.) För att förhindra fall från läktaren har man vid någon av kyrkans senare renoveringar monterat ett räcke ovanpå bröstningen. Räcket består av ett smalt järnrör som med jämna mellanrum är infäst med plattjärn mot överliggarens baksida. Räcket är målat i samma grå kulör som bröstningens baksida.

Altarring

Altarringen är av allt att döma samtida med altaruppsatsen (utom altartavlan), altarbordet och predikstolen. Dessa delar har samordnad stil och utsmyckning. Altaruppsatsen och predikstolen finns redovisade på ritning och är tillverkade 1794. (Se ritning T72/2-3 från ATA.) Altarringen syns tillsammans med korets övriga inredning på en teckning från omkring 1818. (Bild 24.) Utformningen av altarringen är fortfarande densamma. Den har en rektangulär planform med avfasade hörn. Hörnen är utformade som pilastrar med kannelyrer. Fronten och de båda sidostyckena har ett ramverk omkring fyllningar, dekorerade med bladgirlander, rosetter och i mitten ett brinnande hjärta. I överkant löper en äggstavlist.

Altarringens innersta färglager visar enligt Jönköpings läns museums undersökningar på en 1700-talsfärgsättning i grått och blått. Fyllningarna var målade i en turkosblå färg, ramverket i en något gultonad grå, insidan och golvlister i mörkt grått. Fyllningarnas turkosblå kulör var samma som på bänkarna och på altarbordets bordsskiva. Vid de två därefter följande ommålningarna övergick altarringen till enfärgad färgskala, förutom ornament, kannelyrer och golvlister som bröt av.

Altarringens nuvarande färgsättning är från 2002. Ramverket är ljusgrått. Spegelfälten är marmoreringsmålade i gröngrått, med inslag av blått. Äggstavslin, kannelyrer, gurlanger, rosetter och det brinnande hjärtat är förgyllda. Plattan omkring hjärtat är brun. Knäfallet är klätt med ett rött tyg. Den vertikala delen under knäfallet är gråmålad.

Belysning

Från taket i långhuset hänger fem mässingsljuskronor. (Se bild 95.) Den största, i tre våningar, är placerad över mittgången. Kronan är enligt gravyr från 1863. Den har åtta ljusarmar per krans. De fyra övriga kronorna hänger över bänkkvarteren, två mot söder och två mot norr. Alla fyra har två våningar med åtta ljus per krans. Kronan som är placerad över det norra kvarterets bakre del antas vara från 1600-talet. Utförandet skiljer sig något från de tre andra lika stora kronorna. Av de tre enhetligt utformade kronorna är en från 1671. De båda övriga tillverkades 1979 som kopior.

Under läktaren hänger två mindre mässingsljuskronor, en mot norr och en mot söder. Kronorna har en krans med åtta ljus. Båda är från 1915.

Samtliga ovan beskrivna ljuskronor är elektrifierade med åtta lampor per krans.

Över läktaren hänger två nyare och något enklare mässingsljuskronor, vardera med en krans om sex ljus och sex lampor.

På var sida om dörröppningen mot vapenhuset, under läktaren, sitter belysningsarmaturer i form av rektangulära reflektorplåtar med krenelerad överkant. Reflektorplåtarna har enbart el-lampor och är tillverkade som kopior av de fyra reflektorplåtar för stearinljus som återfinns framme i koret på väggen mot öster.

En mer utförlig beskrivning av mässingsljuskronorna och övriga äldre belysningsarmaturer ges i den dokumentation av Torslunda kyrkas inventarier som utfördes av Kalmar läns museum 1983. Dokumentationen finns i Kalmar läns museums arkiv och i Torslunda pastoratsarkiv.

Av kyrkans nyare belysningsarmaturer kan särskilt nämnas den stora ljusring från 2002 som hänger över koret. Ljusringen ritades av Westerlund Arkitektkontor och tillverkades av Örsjö belysning. Den är av mässing och har 12 stycken vridbara spotlights. Ljusringens yttre radie är 2,5 m. Övriga nya belysningsarmaturer finns specificerade i drift- och skötselinstruktionerna för kyrkans el- och teleanläggningar, se II.2.3 Kyrkobyggnaden installationer, El och tele.

Kyrkklockor

I Torslunda kyrkas lanternin hänger två klockor. (Bild 94.) De beskrivs i Otto Svennebrings text från 1976 om kyrkan. Här berättas att den större av klockorna, Storklockan, är från 1681. Den är beställd hos Jacob Birman i Stockholm och har inskriptionen:

Ps. 149: ”Sjungen Herranom en ny viso i the heligas församling”.

Godset till den mindre klockan, Lillklockan, antas av Svennebring vara från den klocka som enligt protokoll beställdes år 1798 till en vikt av 1 ½ skeppund (255 kg). Lillklockan blev omgjuten 1844 och har inskriptionen:

Es. 2:3: Kom, låtom oss gå upp på Herrans berg till Jakobs Guds hus at han lærer oss sina vägar och vi vandrom på hans stigar”.

Svennebring berättar också om flera klockor som sedan länge är försvunna. När Rhezelius 1634 besökte kyrkan fanns en klocka som enligt inskriptionen var från 1450. Svennebring antar att den antingen tagits av danskarna 1677 eller gjutits om till den nuvarande Storklockan. Vidare skall det enligt uppgifter både från 1598 och slutet av 1600-talet ha funnits två primklockor.

Idag finns en liten klocka som Svennebring kallar skriftklocka. I Kalmar läns museums inventarieinventering benämns den primklocka. Det är en malmklocka från 1681 i moderns ställning av utsirat smidesjärn. Klockan har tidigare varit spräckt. Den blev renoverad 1959.

II.2.5 Gamla kyrkogården (se även bild 1-3, 21-22, 96-116)

Kyrkogården i Torslunda har en gammal och en ny del. Den gamla kyrkogården har en rektangulär form, något längre i nord-sydlig riktning än i öst-västlig. Kyrkan är placerad ungefär mitt på kyrkogården, med en viss förskjutning åt väster. Den nya kyrkogårdsdelen tillkom 1968 och ligger norr om den gamla.

Äldre kartor, teckningar och fotografier

Den gamla kyrkogården är till sin storlek och yttre form mycket gammal, men karaktären har varierat. Hur kyrkogården förändrats genom åren kan, i stora drag, studeras med hjälp av äldre kartor, teckningar och fotografier.

På 1797 års karta över prästgårdens ägor redovisas kyrkogårdens utbredning. (Bild 1-2.) Kyrkogården hade samma yttermått som idag, ungefär 70 gånger 95 meter. Kyrkan redovisas schematiskt med det utförande den fick efter ombyggnaden 1776, utan torn och med en enkel rektangulär planform. Kyrkogården hade ingångar från öster, söder och väster. Just innanför den östra ingången stod en klockstapel. Kartans klockstapel var byggd 1773. Den revs 1819, när kyrkans torn byggdes. I kyrkogårdens sydöstra hörn finns på kartan en liten byggnad. Vad byggnaden använts till och hur gammal den var är inte känt. Den finns inte redovisad på någon av de övriga gamla avbildningar som finns av kyrkan. Det skulle kunna ha varit ett gravkor eller ett benhus.

Den äldsta teckning av Torslunda kyrka som även visar kyrkogården är från 1749, utförd av Petrus Frigelius (1708-1791). Kyrkogården är här avbildad både från norr och söder. (bild 21.) Teckningen är enkel och proportionerna är felaktiga, men den ger ändå värdefull information. Klockstapeln, som var en föregångare till den som byggdes 1773, är placerad i kyrkogårdens sydöstra hörn. Kyrkogårdens hägnad är tydligt avbildad som en mur. Liksom på kartan från 1797 har kyrkogården ingångar från öster, söder och väster. Ingångarna är redovisade som överbyggda portförsedda s.k. stigluckor av trä. Detta utförande, med mur av kalksten och stigluckor av trä, var mycket vanligt på Öland. I boken *Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige* berättas att samtliga 34 sockenkyrkor på Öland i äldre tid var omgivna av stenmurar, s.k. bogårdsmurar. Samma källa anger också att ett 20-tal av kyrkorna har eller har haft stigluckor byggda av trä. De enda träd som syns på teckningen från 1749 växer på norrsidan, intill långhusväggen väster om sakristian.

Torslunda kyrkas utförande både just före och just efter tillbyggnaden av tornet 1819 visas på en teckning utförd av Nils Isak Löfgren (1797-1881). (Bild 22.) På den del av teckningen som redovisar kyrkan före tillbyggnaden syns också delar av kyrkogården. Det växte då fortfarande träd intill långhusets norrvägg, i innerhörnet vid sakristian. Vid denna tid tycks också kyrkogården ha fått sin trädkrans. Vid den del omkring kyrkogårdens ingång från öster som redovisas på teckningen växte det tre relativt stora lövträd på murens insida. På teckningen ser man också att det funnits en trappa, en s.k. klivstätta, över den östra kyrkogårdsmuren just norr om stigluckan.

På de ovan beskrivna teckningarna från 1749 och omkring 1819 visas inga gravstenar. Att döma av de fotografier som finns från början av 1900-talet tycks det heller inte ha funnits så många gravstenar. På det fotografi som visar kyrkan och kyrkogården från sydost går det att urskilja fem stående gravstenar, samt två liggande hällar. (Bild 96.) I övrigt är gravarna endast markerade som små kullar. Kullarna är beväxta, troligen med murgröna. Kyrkogården ger ett mycket oordnat intryck. Av ett fotografi från samma tid taget från söder framgår att det funnits en grusgång mellan kyrkogårdens södra ingång och kyrkans sydportal. Troligen fanns det även gångar från kyrkogårdens båda övriga entréer. I övrigt var alltså kyrkogården till större delen täckt av små gravkullar. Mellan kullarna ser det på fotografiet ut att ha varit

sandig jord. Den oordnade karaktären vid förra sekelskiftet hade kyrkogården troligen haft ända sedan medeltiden.

Kyrkogårdar hade under medeltiden inte alls samma välordnade utseende som vi idag är vana vid. I boken *Kyrkogårdens gröna kulturarv* berättas att man bäst kan föreställa sig den medeltida kyrkogården som en vild osammanhängande gräsmatta eller äng där de eventuella gravminnen som fanns efter besuttna – sarkofager, tumbor, hällar och stenkors, var tämligen oregelbundet placerade. Det fanns inga träd på kyrkogårdarna, än mindre någon indelning av kvarter med häckar och gångar. Gångar antas bara ha förekommit fram till kyrkans portar.

De nya estetiska ideal för kyrkogårdens planering som utvecklades under 1700-talet, med anläggning av gångsystem, kvarter och planteringar, hade fram till mitten av 1800-talet endast undantagsvis tillämpats utanför städerna. Antalet landsortskyrkogårdar med trädkransar före 1850 antas ha varit få. I vissa fall dröjde det ända in på 1900-talet innan de nya idéerna för kyrkogårdsgestaltning kom att genomföras.

Torslunda kyrkogård kan enligt Löfgrens teckning från omkring 1819 ha fått en trädkrans under tidigt 1800-tal, men i övrigt fanns den medeltida karaktären kvar i början av 1900-talet.

Hantering av frågan om gamla kyrkogårdens ordnande under 1900-talet har gått att följa i handlingar bevarade i Torslunda församlings arkiv. År 1928 tillsatte kyrkostämman en kyrkogårdsnämnd för att handlägga kyrkogårdens iordningställande. Från samma år finns ett ritningsförslag till indelning av kyrkogården, upprättat av Sigurd Ohlsson. Ritningen kom inte att efterlevas och diskussionen fortsatte. Enligt kyrkostämmans och kyrkogårdsnämndens protokoll upprättades nya ritningsförslag 1934, 1936 och 1941. Dessa ritningar finns dock inte bevarade. 1943 upprättades slutligen den gravkarta som varit gällande fram tills nu, då den revideras i samband med upprättandet av vård- och underhållsplan. Gravkartan från 1943 är signerad av Per Olsson. (Bild 98.)

Vid utformningen av 1943 års gravkarta har Per Olsson försökt ge kyrkogården ett system av gångar och kvarter. Av kartan framgår hur de då befintliga gravarna var placerade. Vid upprättandet av kartans nya indelning har relativt stor hänsyn tagits till de befintliga förhållandena. Äldre rader av gravar har hjälpligt kunnat inordnas i det nya systemet.

Av ett flygfoto från 1935 (bild 3) framgår att man redan vid denna tid ägnat stor möda åt att åtgärda de tidigare förhållandena. Kyrkogården har på flygfotot en helt annan och mer välordnad karaktär än den som syns på bilderna från seklets början. 1935 fanns det fler gravstenar, ändå var det fortfarande ganska glest mellan stenarna. Minst utnyttjad var kyrkogårdens sydvästra del. Många gravar var ännu markerade som små murgrönebevuxta gravkulla, men det fanns även ett antal gravar som omgärdats med välklippta häckar. Kyrkogården hade centralt placerade grusgångar i både nord-sydlig och öst-västlig riktning. Det går också att skymta en mindre grusgång intill gravarna vid den nordöstra delen av kyrkogårdsmuren. De större gångarna utgick i väster, söder och öster från kyrkogårdens ingångar. Den centralt placerade gången mot norr ledde fram till apotekare Strömstedts grav från 1883. Denna grav hade efter ett ritningsförslag 1915 försetts med häckar och planteringar. Häckarna både vid denna grav och vid den intilliggande höga gravstenen från 1930 efter Beronius togs bort 1947.

Den numrering av gravar som fastslogs med 1943 års gravkarta har därefter följts. Däremot har delar av den äldre oregelbundna strukturen bevarats, trots att många gravar grävts om. Tidigare avvikelser från gravkartan har upprepats. Man har endast delvis följt planens intentioner. Som besökare på kyrkogården idag har man till stora delar svårt att uppfatta den tänkta indelningen från 1943. Mest konsekvent har den nya indelningen efterlevts i området närmast kyrkans södra långhusvägg. Här är enda stället där planens mönster med större gravar i kvarterens ytterkanter tydligt följts. Raden med större gravar skiljer sig också från kvarterets inre genom att stenarna är vända nittio grader, så att inskriptionerna kan läsas från gången som löper intill kyrkans södervägg.

Avgränsningen av kyrkogården

Den gamla kyrkogården avgränsas på alla sidor av en kalkstensmur. Muren är kallmurad, d.v.s. lagd utan bruk. Den är bredare vid basen än högre upp. Tjockleken trappas av inåt i ett eller flera steg, beroende på murens höjd. De översta två skiften skjuter ut något över murlivet på murens utsida. Muren har samma utförande runt om hela kyrkogården. Den är lagd i jämna fina skift. Södra sidan är i bäst skick. Den östra muren lutar kraftigt utåt just norr om kyrkogårdens ingång från öster. Skadan har uppkommit där det tidigare stått ett stort träd intill muren. En liknande skada finns även i den västra muren, ungefär mitt emellan ingången från väster och det nordvästra hörnet. I den norra murens östra del finns en mindre förskjutning.

Kyrkogården har troligen omgärdats av en stenmur sedan medeltiden. När den nuvarande muren är lagd är dock inte känt. Den enda upplysning som ges om muren i tidigare beskrivningar av kyrkans historia är att den sågs över och reparerades 1749.

I nordost, sydost och sydväst möts kyrkogårdens murar i skarpa hörn. Mot nordväst möts murarna i en mjuk radie. Rundningen tillkom troligen omkring 1968, då den nya kyrkogården byggdes mot norr.

Marknivån ligger generellt högre innanför än utanför murarna.

Muren har fyra ingångar, en i varje väderstreck. Ingången från norr tillkom omkring 1968. Övriga ingångar är ursprungliga, eller finns i alla fall dokumenterade från 1700-talet. De tre gamla ingångarna har grindstolpar av kalksten och grindar av klarlackat trä. Till skillnad från muren i övrigt är stolparnas stenar lagda i bruk. På teckningar från 1700- och 1800-talet har ingångarna stigluckor av trä. När stigluckorna byttes ut mot de nuvarande stolparna är inte känt. Den nya kyrkogårdsingången mot norr har samma typ av trägrind som de äldre ingångarna, men saknar grindstolpar.

Just innanför murarna har kyrkogården en krans av lövträd. Trädkransen har i olika omgångar förnyats sedan tidigt 1800-tal. De äldsta träden är idag mellan 60 och 70 år gamla, vilket betyder att de planterats ungefär vid den tid då den tidigare gravkartan fastställdes 1943. Mot öster, väster och norr blandas nya och gamla träd. De flesta äldre träden är askar. Yngre träd är lönn, bok och ask. Här varierar både avstånden mellan träden och placeringen i förhållande till muren. I dessa väderstreck är de äldre träden hårt beskurna. Mot söder växer en hög och enhetlig trädrad av i första hand lind, med inslag av lönn. Dessa träd bildar en allé tillsammans med jämnstora träd av samma slag på andra sidan av den lilla vägen söder om kyrkogården.

Gångarna

Den gamla kyrkogården har gångar från de fyra entréerna i muren. Gången från öster löper intill kyrkans södervägg, där gången mot kyrkogårdens södra entré ansluter i rät vinkel. Gångarna från väster, öster och söder har till sin placering troligen funnits lika länge som öppningarna i muren. De är idag belagda med kalksten, men har tidigare varit av grus. Kalkstensgången mellan kyrkogårdsingången från väster och kyrkans huvudentré är av grå kalksten. Övriga gångar är lagda med röd kalksten. Den grå stenläggningen är tydligt av äldre datum än den röda, men vilka årtal man övergick från grus till sten på de olika gångarna har inte undersökts.

Höjdskillnaden vid kyrkogårdens östra ingång tas upp av en trappa. Trappan är lagd med kalksten. Trappans båda plansteg består till största delen av tre gamla gravhällar. Stenarna saknar datering. Alla tre har huggna spår intill ytterkanterna. På den största stenen finns även enkla inskriptioner och tecken.

Gravvårdar

Som tidigare beskrivits fanns det för ungefär 100 år sedan, i början av 1900-talet, mycket få gravstenar på kyrkogården. Den helt dominerande formen av gravvård bestod då, att döma av de fotografier som finns från tiden, av små kullar beväxta med murgröna. Från tiden före 1900 finns idag bara omkring 15 gravstenar bevarade. Fyra av dessa är liggande hällar från 1600- och 1700-talet, placerade nära den västra kyrkogårdsmuren på kyrkogården södra sida. (Bild 108.) Intill västra muren på den norra delen av kyrkogården återfinns flera gamla stenar från 1880-talet efter präster. (Bild 112.) Även i övrigt återfinns de flesta bevarade äldre stenar, från slutet av 1800-talet, intill eller relativt nära kyrkogårdsmurarna. Kyrkogårdens enda gjutjärnskors är rest efter lantbrukaren Pehr Zakrisson, död 1877. (Bild 110.) Denna gravvård är därtill den äldsta som bevarats från 1800-talet. Av de tidigare så vanliga gravkullarna återstår idag 12 stycken. Två ligger framför gravvården efter "SKOLLÄRAREN A. ANDERSONS ÄLSK. MAKAS BR. ST. JONSSON", död 1882. (Bild 114.) En grupp om fem kullar är samlad i grav nummer 34. (Bild 114.) Inom graven finns även två liggande stenar, där den ena är från 1924 och den andra från 1973. Övriga gravkullar saknar anknytning till stenar.

Från 1910-talet finns relativt många bevarade gravvårdar, vilket kan tyda på att det från denna tid blev vanligare att låta markera graven med en sten. Alla följande decennier finns representerade genom bevarade gravstenar. Användningen av den gamla kyrkogården har fortsatt även efter 1969, då den nya kyrkogården tillkom. Det finns en något större koncentration av äldre stenar i kyrkogårdens ytterkanter. Kyrkogårdens tydligaste karaktärsdrag är annars den blandning av gamla och nya gravstenar som förekommer över hela kyrkogården.

II.2.6 Nya kyrkogården (se även bild 117-132)

Torslunda nya kyrkogård anlades 1968, efter ritningar av arkitekt Sven Boysen vid Kommunernas konsultbyrå, K-konsult. (Bild 117.) Arbetet utfördes av Skånska Cementgjuteriet i Kalmar. Underentreprenör med ansvar för planteringar var trädgårdsmästare B. Ekstrand. Kyrkoherde vid den tid då arbetena planerades och genomfördes var Nils Lindell.

Den nya kyrkogården ligger norr om den gamla. De båda kyrkogårdarna är tydligt åtskilda genom den väg som löper runt gamla kyrkogården. Från landsvägen som löper genom Torslunda sträcker sig den nya kyrkogården 130-140 meter mot väster. Ungefär samma maximala mått har kyrkogården även i nord-sydlig riktning. Den är emellertid inte kvadratisk till formen, då det nordöstra hörnet "sparats ur" för en intilliggande bostadsfastighet.

Den nya kyrkogården utformades som en parkkyrkogård. I Sverige hade det redan under 1940-talet utvecklats en ny syn på hur en begravningsplats bäst skulle formges. Den nya stilen vann på allvar insteg under 1950-talet. Förändringen innebar generellt att det krattade gruset och de regelbundna gångarna fick ge vika för böljande gräsytor och slingrande gångvägar. Urnlundar skapades i dungar av ljusa lövträd. Medan urngravplatserna gavs ofta ett regelbundet mönster fick de mer utrymmeskrävande kistgravfälten av platsekonomiska skäl vanligen en mer regelbunden disposition. För att ändå luckra upp kistgravfältens form lades kistgravfälten i korta rader som försköts något i förhållande till varandra. Genom att plantera träd och buskar i informella grupper skapades rumslighet och omväxling i gravkvarteren. Parallellt med att kyrkogårdar till sin yttre form fick en friare gestaltning blev emellertid kraven på samordning av de enskilda gravvårdarna större. De äldre kyrkogårdarnas strikta helhetsmönster tålde en ganska stor variation i varje liten enhets utsmyckning och skötsel. När häckar och ramar kring gravar i allt större utsträckning togs bort och nya gravkvarter lades i öppna gräsytor blev den enskilda gravplatsens utformning viktigare för helhetsintrycket.

Avgränsningen av kyrkogården

Mot landsvägen i öster och den mindre gatan i söder avgränsas den nya kyrkogården med en låg kalkstensmur. Det översta skiftet kragar ut något över murlivet både på murens ut- och insida. Det översta skiftet är lagt i bruk, medan resten av muren är kallmurad.

Mot bostadsfastigheten i det nordöstra hörnet avgränsas kyrkogården av två olika sorters häckar. Längs fastighetens södra gräns växer en oxelhäck och mot den västra gränsen en berberishäck. Kyrkogårdens avgränsning längst åt norr består av en stenmur huvudsakligen lagd av otuktad gråsten. Av de ritningar som låg till grund för arbetets genomförande framgår att denna mur var befintlig. Mot öster avgränsas kyrkogården av en lång oxelhäck. I söder, bakom församlingshemmet, finns två avgränsningar. Längst åt söder en kalkstensmur och strax norr om denna en nyplanterad låg häck. Häcken utgår från församlingshemmets nordvästra hörn. Kalkstensmuren är av samma typ som i kyrkogårdens sydöstra del.

Av K-konsults arbetsritningar från 1967 framgår att det innanför kyrkogårdens yttre avgränsning skulle ha planterats ett mellan 10 och 15 meter brett bälte av häckar, bestående av bl.a. oxbär, häckberberis, havtorn, krypande tall och krypande en. Intill muren mot öster finns idag några grupper av havtornsbuskar som ser ut att vara planterade enligt ritningen. Under senare tid har man tagit bort ett område med buskar intill gråstensmuren i kyrkogårdens nordöstra del. I övrigt har de breda häckområdena utelämnats eller tagits bort strax efter planteringen.

Besökare når den nya kyrkogården från söder, via en ingång strax öster om bårhuset. Ingången har grindstolpar av röd kalksten och grindar av klarlackat trä. Stolparnas stenar är lagda i bruk. Trägrindarna har enligt anvisning på arkitekt Sven Boysens ritning utförts som kopior av den gamla kyrkogårdens grindar.

Gångarna

Från ingången i söder leder en gång mot norr fram till en plats med en ett kors och ett vattenkar. (Bild 118. Korset och vattenkaret beskrivs nedan). Gången och platsen är belagda med rektangulära kalkstensplattor. I övrigt skall det enligt ritningar och övriga handlingar från 1967 finnas gångar av ”hårdgjort gräs” till och inom de olika gravkvarteren. Dessa gångar skulle utföras av matjordsblandat grus och ligga 1 dm över omkringliggande gräsplaner. Det går idag inte att uppfatta några förhöjda gångar i gräsytona.

Från bårhusets nordöstra hörn ansluter en kalkstensgång mot öster till den ursprungliga gången mellan ingången och platsen vid korset och karet. Den nya gången är lagd i samband med att bårhuset byggdes till mot norr år 2000.

Kors och vattenkar

Centralt på nya kyrkogården, som utsmyckning och blickfång, har man enligt arkitekten Boysens ritningar placerat ett stort kors av trä och ett vattenkar av kalksten. (Bild 118-119.) Såväl karet som korset har en tidstypiskt stram och sparsmakad utformning. Korset är tillverkat av AB Limträverken i Västervik. Det målades ursprungligen med svart ”3-spar impregneringsmedel”. Vattenkaret och korsets fundament byggdes av Skånska Cementgjuteriet.

Gravvårdar

Den nya kyrkogården har fem kvarter med kistgravar och ett kvarter urngravar. Kistgravskvarteren är placerade på kyrkogårdens västra sida och urngravarna på den östra. Urngravskvarteret kallas enligt den aktuella gravkartan för kvarter 1. Kistgravskvarteret

bakom bårhuset är nummer 2, kvarteret längst i sydväst nummer 3 och kvarteret i mitten av kyrkogården nummer 4. Det kvarter som är beläget i innerhörnet väster om den angränsande bostadsfastigheten har nummer 5 och det sista kvarteret, i kyrkogårdens nordvästra hörn, nummer 6.

Enligt ritningarna från 1967 planerade man för 500 kistgravar och 233 urngravar. Kistgravkvarteren utformades enligt de tidigare beskrivna nya idéerna för kyrkogårdar med korta rader och förskjutningar, för att skapa variation. Vid en senare utförd omarbetning av gravkartan har man dock förlängt de korta raderna, så att kvarteren kan utnyttjas till fullo. Kvarteret med urngravar gavs redan från början en sammanhållen rektangulär yttre form, men med ett varierat mönster i det inre.

Första kvarterets urngravar har liggande gravstenar placerade inom låga stenramar. (Bild 120-122.) Gravarna är planterade med blommor och låga buskar. I några fall har marken inom ramen belagts med små stenar -strandstenar eller makadam. Gravstenarna är vanligen utförda i grå eller röd granit. Även kalksten förekommer. Kvarteret har tagits i bruk från söder mot norr. Den äldsta urngravan är från 1970. Stilutvecklingen av gravstenar har gått från enkla rektangulära stenar under 1970-talet till allt mer varierade former under senare tid. Från slutet av 1990-talet och framåt finns endast ett fåtal rektangulära stenar. Vad gäller inskriptioner anges i de allra flesta fall endast namn, födelse- och dödsdatum. Ortsnamn förekommer, men titel eller andra uppgifter är mycket sällsynta.

Kistgravkvarteren har tagits i bruk i den ordning de är numrerade, från kvarter 2 till 6. (Bild 123-131.) De äldsta kistgravarna, från 1969, återfinns i andra kvarterets sydöstra hörn. Som nämnts ovan har de av kvarterets rader som från början var korta under senare tid förlängts, så att det i de tidigaste kvarteren mot söder (2 och 3) även förekommer nyare gravvårdar. I kvarter 4, mitt på kyrkogården, återfinns huvudsakligen gravar från 1980-talet. I kvarter 5 finns gravar från 1980- och 90- tal. Kvarter 6, som hittills endast består av två rader, har gravar från sent 90-tal och framåt.

Den stilutveckling som ovan beskrivits för urngravarnas stenar, med en gradvis ökad variation i utförandet, gäller också för kistgravarna. De allra flesta stenarna, både nya och gamla, är stående. Många av 1970-talets stenar har en enkel rektangulär form, där bredden är större än höjden. Nyare stenar har oftare oregelbundna eller runda former. Även variationen av stensorter ökar. Det förekommer fler gravstenar i kalksten bland de nyare gravarna. I de tre sist ianspråkta kvarteren finns också ett flertal gravvårdar med kors av trä. Vad gäller gravstenarnas inskriptioner anges mycket sällan titel. På stenar från 1970-talet är det relativt vanligt med bynamn.

Ett problem som upptäckts i samband med de uppmätningar som gjorts inför upprättandet av vård- och underhållsplanen är att gravarna i kvarter 4, mitt på kyrkogården, inte placerats exakt enligt ritningarna från 1967. Förskjutningen har bland annat medfört att ett dräneringsrör som enligt ritningarna skulle löpt fritt mellan raderna istället delvis inkräktar på de tänkta gravplatserna.

Träd

Planteringen av träd inom kyrkogården följer väl de idéer som fanns vid tiden för dess anläggande. Inom och mellan kistgravkvarteren finns små grupper av lövträd – bok, ek och björk. I urnlunden växer japanskt körsbär.

Minneslund

1982 anlades en minneslund på nya kyrkogården, i det skyddade innerhörnet väster om bårhuset. (Bild 132.) Minneslunden är liksom resten av nya kyrkogården gräsbeväxt. Den har

givits en tydlig avgränsning genom planteringar av träd och buskar, bl. a. bergtall och tuja. I mitten av platsen finns en fontän i form av en natursten. Stenen ligger i en liten rund damm som omsluts av en kvadratisk plantering med blommor. I planteringen fyra hörn finns fasta vaser för blombuketter. I arrangemanget ingår också en hållare för ljus. Hållaren är utförd som en öppningsbar lykta. Fontänens pump har dolts i en liten låda utformad som en röd stuga med vita knutar.

II.3 TIDIGARE UTFÖRDA UNDERHÅLLS- OCH RENOVERINGSARBETEN

Tidigare utförda renoveringsarbeten redovisas under punkt II.1.3.

II.4 ÖVERGRIPANDE KULTURHISTORISK BEDÖMNING

II.4.1 Kyrkomiljön och kyrkan med fast inredning och inventarier

I boken Öland Landskapets kyrkor, utgiven av Riksantikvarieämbetet 2003, framhålls att få landskap i Sverige kan visa upp ett så tydligt samband mellan naturlandskapets förutsättningar och bebyggelsens lokalisering som Öland. Sambandet gäller även kyrkornas placering. Utifrån naturgeografiska och odlingsmässiga förutsättningar delar författaren in Öland i fem regioner: 1. Västra landborgen mellan Ottenby i söder och Borgholm i norr. 2. Inre Öland mellan Torslunda och Borgholm. 3. Stora allvaret med omgivningar. 4. Östra landborgen mellan Ottenby och Egby. Norra Öland, norr om Borgholm. Torslunda ligger i skärningspunkten mellan områdena 1, 2 och 3, och har alltså ett varierat landskap. Placeringen av kyrkan följer mönstret från region 1, med en placering intill Västra landborgen och nära kommunikationsstråket, nuvarande väg 136. Torslunda kyrka, tillsammans med kyrkorna i Algutsrum, Vickleby och Resmo, ses som de främsta representanterna bland raden kyrkor utefter Västra landborgen. Kyrkorna ligger högt i landskapet med vida utblickar. Torslunda kyrka skiljer sig från de övriga genom att den ursprungligen inte legat i direkt anslutning till bybebyggelse. Man framhåller emellertid att här finns en av landets äldsta ännu i bruk varande skolor, från 1830-talet, jämte prästgård, fattigstuga och en del malmbebyggelse.

Prästgården med sina båda flyglar ligger väster om gamla kyrkogården. Huvudbyggnaden, som är av trä, är från 1840. Den har ett brutet tegelklätt tak. Utformningen är påverkad av tidens herrgårdsstil, som bl.a. spreds via C. Wijnblads ”Ritningar på fyratio wåningshus” (1755). I rapporten från den prästgårdsinventering som utfördes av Kalmar läns museum på 1980-talet beskrivs prästgården i Torslunda som en av de välbevarade präst- och komministergårdar från 1800-talets förra hälft som finns på Öland. De övriga är Vickleby (1818), Löt (ca 1820), Runsten (1831, Smedby (1845) och Dyrestad (ca 1860). Torslunda prästgårds likheter med herrgårdsmiljöer understryks av de båda flygelbyggnaderna, som genom sin placering ramar in platsen framför prästgårdens entré. Flyglarna, som är byggda av sten, uppfördes 1830, tio år innan huvudbyggnaden. Den norra flygeln används som församlingshem och har byggts till i två etapper. Tillbyggnaderna är gjorda i modern stil men underordnar sig ändå den ursprungliga byggnaden i volym och placering. Gårdsmiljöns ursprungliga utformning är fortfarande tydlig.

Av övriga byggnader i kyrkans närhet är två särskilt viktiga för förståelsen av platsens historia. Sydväst om gamla kyrkogården ligger en rödfärgad skiftesverkslada med vasstak. Av äldre teckningar och fotografier framgår att det i detta område av prästgårdens marker funnits ett flertal liknande lador. Många revs under 1960-talet för att ge plats åt den nuvarande parkeringen. Öster om landsvägen, mitt emot gamla kyrkogårdens sydöstra del, ligger kyrkans

tidigare bårhus. Huset har putsade stenväggar och tegelklätt sadeltak. Näst efter kyrkan är det gamla bårhuset troligen den äldsta byggnaden i Torslunda.

Av de nyare byggnaderna i kyrkans närhet har det nya bårhuset den arkitektoniskt mest framträdande utformningen. Bårhuset ligger norr om den gamla kyrkogården, inne på den nya kyrkogårdens område. Byggnadens ursprungliga del mot söder är från 1961, ritad av arkitekten Gösta Gerdsjö från Kalmar. Mest omsorgsfullt utformad är södergaveln, med fasad av kalksten och port av ek. År 2000 förlängdes byggnaden mot norr. Tillbyggnaden är utförd i samma stil som den ursprungliga delen.

Torslunda kyrka har en lång och komplicerad byggnadshistoria – som idag är svår att utläsa. Kyrkans äldsta delar antas vara från 1100-talet. Den bestod då av långhus, kor och troligen halvrund absid. Av dessa murar återstår nu endast norrväggen och norrportalen. Den lilla tornlösa romanska kyrkan byggdes om- och till i många olika etapper. Den försågs med ett östtorn, byggt på det ursprungliga koret. Ett västtorn byggdes intill västgaveln. I detta skede var kyrkan, i likhet med nästan hälften av öns övriga medeltida kyrkor, en s.k. ”klövsadelkyrka.” Ett större kor byggdes därefter mot öster. En enplans tillbyggnad uppfördes mot söder. Västtornet revs 1729 (enligt Svennebring) eller 1706 (enligt Ullén, i Öland Landskapets kyrkor). Teckningar visande kyrkan både med och utan västtorn finns bevarade, se bilagor. Teckningarna är från 1634 och 1749. En genomgripande ombyggnad av kyrkan gjordes 1776. I likhet med uppgifterna om västtornet är dateringen av övriga ovan nämnda förändringar före 1776 osäkra. Olika källor anger skilda årtal. Den kronologiskt upplagda historiken under II.1.3 Kyrkobyggnaden bygger huvudsakligen på uppgifter i Otto Svennebrings text om kyrkan från 1976, utgiven till 200-årsjubileet av den stora ombyggnaden.

Vid ombyggnaden 1766 förenklades kyrkans planform radikalt. Den södra muren på ”nykyrkan”, tillbyggnaden mot söder, gavs samma längd som kyrkans norrvägg. Alla mellanväggar och livförskjutningar hos de byggnadsvolymer som tidigare tillsammans utgjort långhus och kor togs bort. Långhus och kor fick sin nuvarande utbredning i form av en enkel rektangel. I detta skede saknade kyrkan torn. Detta uppfördes 1819. Sakristian fanns liksom tidigare norr om koret. Kyrkans utseende just före och efter tornet byggdes visas på en teckning av Nils Isak Löfgren, se bilaga.

Ansvarig för ombyggnaden var mur- och byggmästaren Henrik Wermelin (1731-1807). Wermelin var en av de första mästarna i det murarmästarskrå som 1772 inrättats i Kalmar. Omvandlingen av Torslunda kyrka ses som inledningen av en större nybyggnadsperiod. Under åren 1760-1860 ersattes 23 av öns 33 gamla sockenkyrkor och fyra ombyggdes kraftigt. Wermelins förnyelse av Torslunda kyrka innebar också lanseringen av en ny kyrkotyp på Öland. Den byggdes om till en stor salskyrka med låga mursträckningar, sadeltak och höga, motställda och symmetriskt placerade fönsteröppningar. Förändringen var en anpassning till tidens och den nyklassicistiska arkitekturens nya krav på stora ljusa predikolokaler. Vid utformningen av de nya muröppningarna har Wermelin emellertid använt sig av ett för nyklassicismen mycket ovanligt stilmedel. Den nya korportalen och alla fönsteröppningarna gavs en markerat spetsbågig form. Under nyklassicismen utformades muröppningar generellt med rundbågig avslutning. Wermelin måste ha valt spetsbågeformen som en anpassning till den befintliga gotiska sydportalen från omkring 1300. En teori som framförs i Öland Landskapets kyrkor är också att Wermelin kan ha påverkats av Åby kyrka norr om Kalmar, där en liknande gotisering genomfördes 1774-78. Wermelin valde senare spetsbågiga fönster även vid moderniseringen av Resmo kyrka 1785 och av Kastlösa kyrka på 1790-talet.

Tornet från 1819 uppfördes av häradsmurmästaren Johan Söderström, som tidigare samarbetat med Henrik Wermelin. Båda var enligt boken Öland Landskapets kyrkor bosatta i

Torslunda socken. En ritning till tornet upprättades av Överintendentsämbetet 1818, se bilaga T.72/1 under flik 16. Johan Söderström har i detaljutformningen frångått ritningen på de flesta punkter, utom vad gäller det runda fönstret över entrén.

Kyrkans utformning med västtorn och salskyrka följer nyklassicismens mönster. Det speciella med Torslunda kyrka är att den var den första salskyrkan på Öland, och att byggmästaren Wermelin givit muröppningarna spetsbågig istället för rundbågig avslutning. Kyrkans gotiska sydportal från omkring 1300 är mycket värdefull, både i sig själv och som förelaga till 1770-talets öppningar. Den igenmurade rundbågiga portalen mot norr är det tydligaste spåret av kyrkans äldsta byggnadsetapp. Av övriga utvändiga byggnadsdetaljer är de olika entréernas dörr- och portblad också intressanta. De är alla omsorgsfullt utformade och har bevarade gamla låsanordningar.

Vid genomgången av arkivmaterial har det inte förekommit några uppgifter som tyder på att långhusets väggar vid något tillfälle helt frilagts från puts, medan detta skett på såväl torn som sakristia (1993 resp. 1926). 1770-talets puts bör alltså finnas kvar på långhuset. Mot norr kan även finnas bevarade rester av medeltida putsskikt.

Den tidigaste interiörbilden från Torslunda kyrka utgörs av en liten teckning av Nils Isak Löfgren från omkring 1820, se bild 25. Den monumentala altaruppställningen och predikstolen hade tillkommit 1794, efter ritningar av Per Wilhelm Palmroth vid Överintendentsämbetet. Se ritning T.72/2-3 under flik 16. Mittpartiet i altaruppställningen utgjordes vid denna tid av ett stort krucifix mot en målad bakgrund. Krucifixet byttes vid 1881 års invändiga ombyggnadsarbeten mot en målad altartavla. Krucifixet hänger idag på norra långhusväggen. Samma år, 1881, ersattes det tresidigt brutna innertaket med dagens flacka tunnvalv. Övriga förändringar som skett är att bänkinredningen byggts om och förskjutits längre bak, samt att golvbeläggningen bytts från trä till kalksten. Förändringen av golvmaterial genomfördes först 2002. Brädgolvet från 1766 hade emellertid bytts ut 1915. Den förhöjning av korgolvet som tillkom 1915 togs bort 2002.

Som beskrivits ovan tog det efter ombyggnaden 1776 nästan 20 år, till 1794, innan arbetena fullföljdes även invändigt. I många av de andra öländska kyrkor som senare byggdes om till salskyrkor har äldre altare och predikstolar blivit kvar eller omarbetats, vilket givit kyrkorummen en blandning av olika arkitektoniska stilar. I Torslunda har emellertid omvandlingen efter de nyklassicistiska idealen genomförts konsekvent. De ombyggnader av kyrkan som skett senare har inte på något genomgripande sätt förändrat karaktären från 1776. Kyrkorummet nyklassicistiska prägel består. Det flacka tunnvalvet från 1881 är förknippat med denna typ av salskyrkor. Vid den senaste invändiga ombyggnaden år 2002 återupptogs den halvrunda avslutningen av bänkinredningen framme vid koret. Utförandet hade byggts bort 1915.

Av resonemanget framgår att ett bevarande av kyrkans fasta inredning från 1790-talet är mycket viktigt för dess kulturhistoriska värde. Den slutna bänkinredningen är också ett väsentligt inslag, liksom den ovanligt djupa orgelläktaren.

Av övriga invändiga byggnadsdelar kan dörren mellan koret och sakristian framhållas. Den har ett mycket ålderdomligt utförande och bör ha tillkommit före 1776. Dörren mellan kyrkorummet och vapenhuset är liksom dörrarna under läktartrappan från 1915. Utförandet av den först nämnda har samordnats med den stora ytterporten mot väster. De andra är utförda som spegeldörrar.

Kyrkans kulturhistoriskt värdefulla inventarier är sammanställda rapporten från den dokumentation som gjordes av Kalmar läns museum 1983, se vidare under II.6. Det i alla texter mest uppmärksammade föremålet är kyrkans altarskåp från 1400-talet.

II.4.2 Gamla kyrkogården

Torslunda gamla kyrkogård har haft sin nuvarande storlek och yttre form mycket länge. Kyrkogårdsmurarna har sannolikt ett medeltida ursprung, även de är omlagda. Kyrkogårdens utbredning, liksom läget av ingångarna från öster, söder och väster, finns dokumenterad på kartor från 1700-talet och framåt. De nuvarande murade grindstolparna är relativt sentida, sannolikt från mitten av 1900-talet. Tidigare fanns stigluckor av trä. Nu har öppningarna omsorgsfullt utformade grindar av trä.

Kyrkogårdens murar av kalksten har lång kontinuitet och är mycket viktiga att bevara. De delar av muren som lutar kraftigt bör läggas om. Trägrindarna skall underhållas så att de inte rötskadas.

Kyrkogården kan ha försetts med trädkrans redan i början av 1800-talet, vilken kontinuerligt förnyats sedan dess. Mest enhetlig är idag träraden mot söder. Anvisningar för skötseln av samtliga träd ges i en separat del av vård- och underhållsplanen. De gamla träden är viktiga för upplevelsen av kyrkogården som en plats med lång historia. När äldre träd till sist måste bytas ut bör nya träd planteras i samma läge. Vid behov, för att undvika framtida skador i stenmuren, kan det nya trädet planeras något längre in på kyrkogården.

Jämfört med mitten av 1900-talet har kyrkogården idag få gångar. Endast de viktigaste och mest frekvent använda kommunikationsvägarna är utförda som gångar. Dragningen av de återstående gångarna, med undantag av gången mellan kyrkans västportal och den nya öppningen mot norr, har troligen en mycket lång historia. Det finns inga starka kulturhistoriska skäl att återuppta det tätare system av gångar som anlades under mitten av 1900-talet, vilket skulle kunna följa med en striktare efterlevnad av intentionerna i 1943 års gravkarta.

Kyrkogårdens äldsta gravvårdar är fyra liggande kalkstenshällar, placerade intill den västra kyrkogårdsmuren söder om kyrkan. I mitten av den största hällen kan man läsa namnen Per Oggeson och Maria Matisdöter, samt året 1671. På den intilliggande något mindre hällen står det bl.a. S. BENGT LARSON I FARIOSTADEN DÖD 30 IAN ANNO 1658 (5:an i 1658 är osäker.) Den södra av de långsmala hällar som ligger alldeles intill muren har bl.a. inskriptionen 1763. På den andra hällen långsmala hällen kan gå det inte att urskilja något årtal, men den kan antas vara från ungefär samma tid. Tre odaterade stenar med liknande utförande återfinns även som trappsteg i kyrkogårdens trappa mot öster. Ytterligare en gammal sten av samma slag används som bänk just norr om kyrkogårdens ingång från öster.

Den äldsta gravvården från 1800-talet är det tidigare nämnda gjutjärnskorset från 1877 efter lantbrukaren Pehr Zakrisson. Gjutjärnskorset är det enda bevarade på kyrkogården och är kulturhistoriskt mycket intressant.

Intill kyrkogårdsmuren mot söder står två ditflyttade kalkstenskorset. Stenarnas inskriptioner är svårtydda. På det ena korset kan man läsa årtalen 1881 och 1882, på det andra 1903. Av de endast fem stående stenar som syns på ett fotografi av kyrkan från omkring 1900 är tre stenkors av exakt denna typ. De kvarvarande korsen är viktiga att bevara.

En annan typ av gravsten som också syns på fotografiet är en tunn stenskiva med rundad avslutning. På kyrkogården finns en kvarvarande gravvård av denna sort, nära norra kyrkogårdsmuren. Den tunna stenskivan är utförd av vit marmor, basen av mörk granit. Gravstenen är rest efter ”SKOLLÄRAREN A. ANDERSONS ÄLSK. MAKA BR. ST. JONSSON”, död 1882. Själva gravstenen är lika intressant som de båda stenkorsen. Eftersom stenen av allt att döma har fått behålla sin ursprungliga placering är den än mer värdefull. Därtill omfattar gravvården två gravkullar av den ålderdomliga typ som före år 1900 helt dominerade kyrkogården.

Utöver de båda ovan nämnda återstår ytterligare 10 gravkullar. Kullarna är mycket viktiga att bevara.

Den enskilda gravvård som tidigare varit kyrkogårdens mest framträdande är graven efter ”APOTEKAREN ADOLF AND. STRÖMSTEDT”, död 1883. Gravstenen är utformad som ett kors på en sockel av två rektangulära stenar, allt i svart granit. Den är placerad intill norra kyrkogårdsmuren. Läget var tidigare mycket mer betonat. Gravvården låg i fonden av den centralt placerad gång som fanns norr om kyrkan. På flygfotografiet från 1935 syns att gravvården omgärdats av planteringar. Planteringarna utfördes efter en ritning från 1915. De togs emellertid bort redan 1947. Så länge mittgången inte tas upp igen finns det ingen anledning att återinföra gravvårdens planteringar. Det är dock viktigt att känna till den stora betydelse graven efter Strömstedt tidigare haft.

Den gravkarta som fram tills idag varit gällande upprättades 1943, efter 15 år av diskussioner och preliminära förslag. Kyrkogårdens gravar är numrerade efter 1943 års karta. Däremot har de estetiska ambitioner som kartan gav uttryck för, i form av gångar, kvartersindelning och räta linjer, endast delvis efterlevts. Man har haft svårt att bryta den ålderdomliga oordnade struktur som fanns tidigare. Idag bör detta uppfattas som en kvalitet. Vid upprättandet av den nya gravkartan bör man ta tillvara de historiskt intressanta avvikelserna och anpassa utformningen efter de befintliga förhållandena.

Kyrkogårdens gravvårdar har kontinuerligt förnyats. Någon uttalad policy för vilka gravvårdar som skulle bevaras har tidigare inte funnits. Relativt många äldre gravvårdar belägna intill kyrkogårdsmurarna finns kvar, troligen beroende på att de haft ett påkostat utförande eller varit resta efter för trakten betydelsefulla personer. I övrigt förekommer gamla och nya stenar sida vid sida blandat över hela kyrkogården. Denna blandning är också det som i första hand ger Torslunda gamla kyrkogård dess nuvarande karaktär.

II.4.3 Nya kyrkogården

Den nya kyrkogården från 1968 har en medveten och genomarbetad formgivning. Utförandet reglerades av ritningar och handlingar upprättade av arkitekt Sven Boysen vid K-konsult i Kalmar. Kyrkogården anlades efter den tidens ideal för parkkyrkogårdar, som bland annat karaktäriseras av öppna gräsytor och oregelbundet placerade grupper av träd. Vid utförandet följde man i allt väsentligt arkitektens ritningar. Dock tycks man ha uteslutit större delen av det breda bälte av buskar som skulle ha planterats i ytterkanten runt om hela kyrkogården.

Den ursprungliga utformningen med de kvaliteter arkitekten givit anläggningen finns till stora delar fortfarande bevarad. De flesta av träden från 1968, planterade enligt en separat planteringsplan med angivande av namn och antal, står kvar. Träden har också hunnit få en sådan storlek att de kan skapa den avsedda rumsligheten. Vid den revidering som under senare tid gjorts av gravkartan har man tyvärr inte känt till tankegångarna bakom de medvetet kortade och förskjutna raderna i kvarteren för kistgravar. Raderna har förlängts så att kvarteren får en rektangulär form, vilket inte ger det varierade uttryck som avsetts.

Den fortsatta förvaltningen av Torslunda nya kyrkogård bör ske med hänsyn till de specifika värden som denna modernare typ av kyrkogård besitter. Befintliga kvaliteter bör upprätthållas och lyftas fram. Vid utbyte av träd bör den ursprungliga planteringsplanen följas. Kistgravskvarterens ursprungliga struktur med förskjutna rader är fortfarande bevarad i kvarter 4 och 5. Det är önskvärt att den av arkitekten Boysen eftersträfvade variationen bevaras i åtminstone ett kvarter, förslagsvis kvarter 5. Här skall alltså den ursprungliga planen följas, vilket betyder att endast grav nummer 1-108 får utnyttjas. Urngravskvarteret (kvarter 1) har hittills anlagts helt i överensstämmelse med den ursprungliga planen. Ännu har bara omkring hälften av den planlagda ytan utnyttjats. Även vid den fortsatta användningen är det viktigt att den ursprungliga planens intentioner följs.

Den centralt placerade platsen med ett kors och ett vattenkar utgör ett väsentligt inslag i kyrkogårdens ursprungliga utformning. Det är viktigt att platsens tidstypiskt strama arkitektur

bevaras. Vid komplettering med sittbänkar, vilket skulle kunna öka platsens användning, bör dessa väljas med hänsyn till helhetsintrycket.

Som tidigare beskrivits har utformningen av gravvårdar förändrats från den tid då kyrkogården anlades fram tills idag. Stilutvecklingen från en enklare till en allt mer varierad formgivning kan på ett pedagogiskt sätt följas, från söder till norr. Förhållandet gäller för både kistgravar och urngravar. Vid den fortsatta användningen av nya kyrkogården bör man sträva efter att bibehålla de olika gravkvarterens särart. Nya gravvårdar bör till form och material anpassas efter befintliga förhållanden i respektive kvarter. En större variation, med personligt utformade gravvårdar, kan tillåtas i den norra delen.

II.4.4 Urvalskriterier för kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

I samband med upprättandet av vård- och underhållsplan har det funnits en önskan att definiera vilka gravvårdar som kan anses ha ett så stort kulturhistoriskt värde att de skall bevaras för framtiden, även efter gravrätten gått ut. Urvalet av gravvårdar på den gamla kyrkogården har i första hand gjorts efter följande kriterier:

Ålder	Gravvårdar från 1850 eller äldre brukar generellt skyddas. I Torslunda, där det finns få gamla gravvårdar, dras gränsen vid omkring år 1900.
Konstnärlig utformning	Konstnärligt särskilt intressanta gravvårdar.
Utförande av smide- eller gjutjärn	Gravvårdar av järn är mycket ovanliga och skall generellt skyddas.
Utförande av lokalt material	Gravvårdar av kalksten.
Inskriptioner	Uppgifter om titel, bynamn och gårdsnamn. Högst prioritet har givits åt inskriptioner med idag ovanliga titlar, samt titlar med för trakten karaktäristiska yrken.
Personhistoriskt intresse	Gravvårdar efter personer med särskilt högt personhistoriskt värde.
Häckomgärdad grav, grusgrav	Gravplats med omgärdning av häck eller stenram. Gravplats med grusyta. Även gravplats med gravkulle av t ex murgröna.

Torslunda gamla kyrkogård har relativt få gamla gravvårdar. Från tiden före 1900 finns som tidigare nämnts endast ca 15 gravvårdar bevarade. Samtliga ingår därför i urvalet av kulturhistoriskt intressanta gravvårdar. Från 1910-talet och framåt finns varje decennium relativt väl representerat på kyrkogården. I listan över kulturhistoriskt intressanta gravvårdar har den eller de kriterier som varit viktigast för valet av respektive grav markerats. Om möjligt har gravvårdar där flera olika kriterier samverkar valts. Urvalet har också gjorts med avsikt att bevara kyrkogårdens karaktär. Vissa av de yngre gravvårdar från gamla kyrkogården som tagits upp på listan kan i sig själva inte anses ha ett omistligt högt värde. De har tagits med som representativa exempel för sin tid.

Den ovan beskrivna mallen för urvalskriterier har endast i mycket begränsad omfattning varit möjlig att tillämpa vid arbetet med att välja ut kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar på Torslunda nya kyrkogård. Liksom för gamla kyrkogården har urvalet delvis gjorts med hänsyn till personhistoriskt intresse. Två gravvårdar har valts ut tack vare sina speciella inskriptioner. Men i övrigt har syftet varit att spara ett urval av representativa och tidstypiska gravvårdar från olika decennier. De först anlagda kist- och urngravarna har valts ut. Det betyder att urngravarna 1-8, från åren 1970 till 1975, och andra kvarterets första rad med tio resta stenar från 1969 till 1970 skall bevaras. Samtidigt som stenarna utgör exempel på tidstypiska gravvårdar vittnar de om när kyrkogården började användas. Bland urngravarna har också en samlad rektangel med tio gravvårdar (103-112) från 1998 till 2001 valts ut. Bland kistgravskvarteren har, utöver den tidigare beskrivna raden från 1969 till 1970, ytterligare två korta rader tagits upp på listan över kulturhistoriskt intressanta gravvårdar. Det är dels en rad med nio stenar från mitten av 1980-talet i det fjärde kvarteret, dels en rad med sex stenar från slutet av samma decennium i det femte kvarteret. Den sistnämnda raden avslutas i söder med ett enkelt träkors från 2002, som också hör till de utvalda gravvårdarna. För att illustrera den nyupprättade traditionen med träkors föreslås även kors från 1982 i det fjärde kvarterets sydligaste rad bevaras.

Urvalet av gravvårdar med högt personhistoriskt värde, på såväl gamla som nya kyrkogården, har gjorts i samråd med Torslunda hembygdsförening. Föreningens medlemmar har också gjort korta noteringar om samtliga personer som man haft kunskap om, alltså inte bara om de som valts ut som särskilt intressanta. Uppgifterna finns bevarade både i Torslunda pastoratsarkiv och i Kalmar läns museums arkiv.

Urvalet av kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar bör revideras om ungefär 20 år, dels för att det kan ha tillkommit nya gravvårdar som av olika skäl bör bevaras, dels för att synen på det urval som nu gjorts sannolikt förändrats.

II.4.5 Anvisningar för kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar

Gravvårdar som definierats som kulturhistoriskt värdefulla får inte avlägsnas eller flyttas. De skall vårdas, vilket innebär att skadade gravvårdar skall lagas. Ett separat program för konservering av skadade kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar av sten har upprättats av Prolitos Stenkonservering.

Ett mindre antal av kyrkogårdens kulturhistoriskt värdefulla gravvårdar har bedömts så intressanta att skall tas upp på inventarielistan. Detta gäller gravvårdar inom följande gravar: Norra sidan: 12 (Engström) och 17 (Andersson). Södra sidan: 5 (avser häll), 6 (tre st. hällar), 77/78 (Frondelius), 362 (Zakrisson), samt de båda kalkstenskorsen intill södra muren.

Det urval som gjorts skall inte tolkas som att övriga gravvårdar saknar kulturhistoriskt värde och kan tas bort så snart gravrättsinnehavare saknas. Gravvårdar utan gravrättsinnehavare bör bevaras fram tills graven skall återanvändas. För bevarande av kyrkogårdens karaktär är det också önskvärt att så många ursprungliga gravstenar som möjligt återanvänds, enligt CGK:s definition för gravvårdar av klass 2. Framför allt bör man försöka återanvända kyrkogårdens högresta stenar från omkring 1900 till 1920-talet, för att bibehålla den befintliga variationen mellan höga och låga gravvårdar.

De gravvårdar som efter kyrkogårdsnämndens inventering givits klass 4 enligt CGK:s system kommer att tas bort efter gravrättstidens utgång. En sammanställning över hur många gravvårdar som givits klass 1, 2, 3 respektive 4 bifogas, se bilageförteckning. I dagsläget (2004) är det 19 gravvårdar av klass 4 där gravrättstiden gått ut. En diskussion kommer att föras med länsstyrelsen om hur många av de 19 gravvårdarna som kan tas bort vid ett tillfälle.

II. 5 STATUSBESKRIVNING AV BYGGNADER OCH ANLÄGGNINGAR

Kyrkobyggnadens status redovisas under punkt II.2. Skador och problem hos andra i vård- och underhållsplanen ingående delar behandlas i den löpande texten under respektive rubrik.

II.6 INVENTARIER

Kyrkans bemålade inventarier (och viss fast inredning) har inventerats av konservatorsateljén vid länsmuseum i Jönköping. Inventeringen redovisas i rapporten ”Inventeringsresultat med rekommendationer”, sammanställd år 2004. Rapporten innehåller såväl en allmän bedömning av inventariernas tillstånd, klimat- och förvaringsförhållanden, som en objektsvis redovisning av skador eller andra problem. Analysen föreslår också en handlingsplan för åtgärder och rekommendationer för förebyggande skyddsarbeten. Rapporten bifogas i sin helhet, se bilageförteckning. I början av rapporten finns en förteckning över de inventarier som detaljstuderats. De förslag till åtgärder som ges under rubriken ”Anmärkningar/Tillstånd för byggnadsverk och objekt” har inarbetats i planerna för vård och underhåll, under punkt III.3.

De konserveringsarbeten som utfördes av Jönköpings läns museum i samband med kyrkans renovering 2002 beskrivs i museets konserveringsrapport 2002:03. Som underlag för konserveringsarbetena sammanställde Jönköpings läns museum två besiktningsrapporter (2000:29, 2002:09), där den senare beskrev resultaten av en färgarkeologisk undersökning. Kopior av såväl konserveringsrapporten som de båda besiktningsrapporterna finns i Torslunda pastoratsarkiv och Kalmar läns museums arkiv.

En omfattande dokumentation av Torslunda kyrkas inventarier gjordes 1983 av Kalmar läns museum. Dokumentationen finns i Kalmar läns museums arkiv och i Torslunda pastoratsarkiv. Den kompletterar Jönköpings läns museums inventering genom att de objektsvisa beskrivningarna inte begränsats till bemålade inventarier. Här beskrivs även inventarier av metall, textil, sten, papper och omålat trä. Inventarierna redovisas med bild och relativt utförlig text. Sammanlagt 55 olika inventarier behandlas. Kommentarer angående skick och förslag till åtgärder ges emellertid endast undantagsvis, i fyra fall:

- Kalk från 1667 av förgyllt silver. (Kod 084015-C001) ”Noden bör riktas och hoplödas.”
- Skål av tenn som ursprungligen använts för dop, 1983 för kollekt. (Kod 084015-C009) ”Det ena handtaget på väg att lossna”
- Altarskåp från 1400-talet. (Kod 084015-C033) ”Renovering och konservering av den lösa ängeln är av omedelbart behov. Ängeln behöver också fästas.” Altarskåpet konserverades och ängeln sattes fast 1985. Strax därefter stals ängeln. Altarskåpet konserverades åter år 2002.
- Bibel från 1618, skänkt till kyrkan 1951. (Kod 084015-C043). ”Övre hämpan behöver fastsättas.”

Utöver ovan angivna inventering från 2004 och dokumentation från 1983 finns en inventarieförteckning upprättad av Torslunda församling. Förteckningen behöver uppdateras och kompletteras. Arbetet är inplanerat år 2005.

II.7 BILAGEFÖRTECKNING

Se pärmens innehållsförteckning.

II.8 KÄLL- OCH LITTERATURFÖRTECKNING

Axelsson, Roger, Janzon, Kaj, Rahmqvist, Sigurd. *Det medeltida Sverige*, Riksantikvarieämbetet, Stockholm 1996.

Boström, Ragnhild, *Kyrkor på Öland, Inledning, Översikt av de skriftliga källorna*, Stockholm 1966.

Johansson, Jan, *Kyrkogårdens hägn i det medeltida Sverige. Om bogård, balk och stiglucka*. Kungl. Vitterhets historie och antikvitetsakademien, Stockholm 1993.

Klintborg Ahlklo, Åsa. *Mellan trädkrans och minnesslund*. Stad & land nr 167. 2001.

Kyrkogårdens form och miljö. Boverket/Riksantikvarieämbetet/Svenska kyrkans kyrkogårdsdelegation och Allmänna förlaget, Borås 1991.

Svennebring, Otto *Torslunda kyrka*, Kalmar 1976.

Söderquist, Einar, Torslunda socken, I: *Sveriges bebyggelse, Landsbygden, Kalmar län, Del IV*, Bokförlaget Hermes AB, u. å.

Theorell, Anita, Wästberg, Per. *Minnets stigar*. Bokförlaget Max Ström, 2001.

Torslundaboken, Kalmar 1953.

Torslunda II, En bygd i förvandling, Torslunda Hembygdsförening, Borgholm 1988.

Ullén, Marian. *Öland, landskapets kyrkor*, Rikantikvarieämbetet, Stockholm 2003.

Wadsjö, Harald, Ambrosini, Sune. *Kyrkogårdskonst*, AB Svenska teknologföreningens förlag, Stockholm 1919.

Antikvariskt topografiskt arkiv (ATA), Öl Torslunda sn: tidningsklipp (vit mapp), Torslunda kyrka (vit mapp), T.72 Torslunda (brun mapp), T.72 Torslunda (blå mapp).

Kalmar läns museum (KLM), topografiskt arkiv, Torslunda sn, 2, 13. Flygfotosamlingen 2000, Öland, Socknar A-V.

Kalmar läns museum (KLM), Prästgårdsinventeringen, Kalmar län, Växjö stift, 1981.82.86. Torslunda sn.

Torslunda pastoratsarkiv, KIIa:2 Kyrkostämmans protokoll 1888-1931, KIIIa:3 Kyrkorådets protokoll 1879-1935, KV:1 Torslunda kyrkogårdsnämnd 1934-, OIa:2 Handlingar angående kyrkan 1857-1959, OIb:1 Handlingar angående kyrkogården 1915-1969, OIb:3 Handlingar angående kyrkogården 1965-1968, RI:1 Kartor 1759-